This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

PA
6459
F745

UC-NRLF
$B 62 622

PROLEGOMENA

IN

T. LIVII LIBRUM XXII.

SCRIPSIT

ANDREAS FRIGELL.

GOTHAE MDCCCLXXXIII.

SUMPTIBUS ET TYPIS FRIDERICI ANDREAE PERTHES.

YC 52108

C. 6.

Sather

GIFT OF
JANE K. SATHER

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII

EX LIBRIS

PROLEGOMENA

IN

T. LIVII LIBRUM XXII.

SCRIPSIT

ANDREAS FRIGELL.

UNIV. OF CALIFORNIA

GOTHAE MDCCCLXXXIII.
SUMPTIBUS ET TYPIS FRIDERICI ANDREAE PERTHES.

UNIV. OF CALIFORNIA

PA6459
F745

Quo tempore librum Livii alterum et vicesimum, quem antea Stocolmae edideram, typis Gothanis emendatius repetendum recensebam, de scriptura etiamnunc in controversiam vocata commentationes conscripsi, quas iam prelo subiecturus pauca addam ad ea, quae in Epilegomenis ad T. Livii librum vicesimum primum in annalibus universitatis litterariae Upsaliensis anniversariis ante duos annos foras datis praefatus sum. Puteaneum enim codicem, quem solum in hoc libro ipse contuli, certissimum ducem secutus, ubi cum eo aut inter se discrepant hodie iudices critici, varietatem lectionum, quae quidem in praesenti rei statu alicuius momenti essent, una cum scriptura codicum C et M atque editionum praecipuarum iam inde ab antiquissimis exemplaribus prolatam in uno conspectu posui, quidque de singulis rebus iudicarem, enuntiavi. In ipso contextu Liviano exarando orthographia in incluta officina in usum recepta omnino mihi pro norma fuit, etiamsi in commentariis a contractius scribendi consuetudine mediae aetatis paululum recessi; neque tamen dubito, quin hac in re ratio quaedam ad regulam exaequata, si perfici possit, gratior sit legentibus quam inconstantia veterum librariorum servili imitatione expressa. Recentissimorum mos est editorum, ut, si quid ex oratione contexta removendum censeant, id non eiiciant, sed suo loco quasi fixum et stabile uncis includant, atque in supplementis vel verborum vel partium verborum aliis utantur litterarum formis: hoc vero in iis praesertim libris, qui potissimum in usum scholarum iuvenumque publicantur, non necesse esse videtur, nisi si quando audacius aliquid atque inauditum additum est: tum enim in damnis sarciendis tum in interpolationibus secernendis res in eo vertitur, ut sufficiens ratio reddatur, quod non notulis efficitur. Nugae verborum ab oscitantibus librariis semel inlatae si in aevum repetitae legentium unicuique inclementer ante oculos ponuntur,

266419

taedio animos eorum adficiunt, qui erant lectione delectandi: hae vero in farraginem glossematum coniectae curiosioribus sunt reservandae; cui purgationi summam religionem esse adhibendam non opus est addere.

In editionibus, quas praeter ceteras contuli, referendis his in sequenti utar scripturae compendiis:

1. = editio princeps Romae circa an. 1469 a Conrado Sueinheimio et Arnoldo Pannartio typis descripta.

3. = editio tertia, Venetiis 1470, curante Vindelino Spirensi.

Al. = ed. Aldina minor (in 8°) Venetiis an. 1519.

Ald. = ed. Aldina maior (in folio), Venetiis 1521.

Als. = Alschefski, Berolini 1846.

Asc. = ed. Ascensiana Parisiis 1510. fol.

Bkr. = Libri Livii recogn. Imman. Bekkerus Berol. 1829.

Crev. = ed. Crevierii Parisiis 1747.

Drak. = Drakenborch Amstelodami 1740. 4°.

FH = Libri Livii XXI. et XXII. ed. Fabri, recogn. Heerwagen, Lipsiae 1851.

Frob. = ed. Basiliensis Frobeniana 1535, ed. Rhenani.

Gron. = I. F. Gronovius Basileae 1740.

Grut. = Ianus Gruterus, Francof. 1628. Fol.

Gryn. = ed. Basiliensis Frobeniana administrante Sim. Grynaeo 1531.

Hz = Martinus Hertz ed. Lipsiae 1860.

Mlr = Libri Livii XXI et XXII, recognovit H. J. Müller, Berol. 1882.

Mog. = ed. Moguntina Nic. Carbachii 1518.

Mvg = editiones Madvigii Hauniae 1862, 1872, 1880, quae separatim signantur Mvg 1, Mvg 2, Mvg 3.

Rmn = Livii libri XXI et XXII ed. O. Riemann et E. Benoist Parisiis 1881.

Rup. = Ruperti, Gottingae 1807.

SD = ed. Stroth, recens. Doering Gothae 1822.

Sob. = Jacobus Sobius Coloniae 1525. Fol.

Tauc. = ed. Tauchnitii stereot. Lips. 1848.

Tkg = C. Tücking, Paderbornae 1879.

Wbn = W. Weissenborn apud Weidmannos edidit primum

Lipsiae 1854 et sextum Berolini 1877, quae singulae signantur Wbn 1, Wbn 6.

Wln = E. Woelfflin, Lipsiae 1873.

Scripta critica recentissima haec sunt: I. N. Madvigii Emendationes Livianae, ed. 2. Hauniae 1877, E. Wölfflin Livianische Kritik, Berolini 1864, A. Harant Emendationes et adnotationes ad T. Livium, Parisiis 1880, A. Luchs Emendationum Livianarum particula I. Erlangae 1881.

Editio Moguntina Carbachii inter Aldinas intercedit, inter primam et secundam Madvigii libellus criticus Woelfflinii; Drakenborchio prior editio Crevierii usui fuit, Rupertio prior illa Strothii, Tauchnitii nova editio stereotypa (1848) ad vetustarum editionum fidem recognita non est suae aetatis.

Nonnullas lectiones cod. Puteanei, de quibus non satis certus fui, Doctor Carolus Wahlund, Upsaliensis, benevole mihi denuo inspexit.

1, 1 *adpetebat*, *cum* (vel *appet. quum*) 1. 3. Al. Mog. Ald. Gryn. Frob. Gron. Crev. Drak. Als. FH, Wbn 1. *adpetebatque* P CM. *adpetebat, atque* Hz, Mvg 1. *adpetebat; itaque* Wln, Mvg 2. 3. Wbn 6. Tkg, Rmn, Mlr. Dicit enim Woelfflin lectionem illam vulgatam *(cum)* ab Laur. Valla profectam esse, eamque neque cum codice P convenire, utpote in quo sit *que,* dum alterum illud semper *cum* (non quum) scribatur, nec a consuetudine sermonis commendari, quamvis haec ipsa lectio a grammaticis quibusdam ut exemplum eximium adhibita sit.

Vocabulum illud *cum,* de quo dissentiunt, Valla Poggii correctioni attribuit (alia ibidem ipse emendavit). Ut autem de scriptione Puteanei rectius iudicetur, opus est indolem illius codicis paulo accuratius cognovisse. Non semper ibi *cum* scribitur, sed interdum *qum,* ut 22, 59, 17. 27, 17, 1. 28, 34, 7 *(qum quo),* quemadmodum saepe *q* vel *qu* pro *c* invenitur, v. c. *qui* pro cui 22, 1, 18. 24, 26, 6; 44, 5. 25, 6, 7; 17, 5. *quoepit* pro coepit 22, 3, 14. Nec desunt exempla contrariae mutationis. Inprimis vero memorabilis est consuetudo *que* enclitici confingendi modo ex vano, modo ubi sequitur vocabulum ab c vel q vel qu incipiens, quod ad coniunctionem illam efficiendam quodammodo invitabat, ut 24, 43, 5 atq. (ab Q.), 26, 13, 14 eq. (et Q.) 28, 9,

1 cumque (cum Q.), 26, 22, 11 honorumque fabio (honorum Q. Fabio), 25, 12, 6 feris quaeq. (ferisque, quae), 24, 36, 1 curaq. (cura, quae), 25, 18, 5 stationesq. 26, 13, 7 contraq., 24, 20, 14 temtandumq. (temptandum. Quare), 24, 16, 13 que (pro cui), 22, 14, 11 urbeque (urbe, qua), 27, 49, 9 delerique (deleri, quin). Itaque in tanto studio *que* istud promptissimum, ubi fieri potuit, ad verbum antecedens adfingendi facile apparet, sive *qum* hoc loco sive *cum* ante se scriptum invenerit librarius, *adpetebatque* ex more usitato conformatum esse. Si, ut credunt nonnulli, *quom* scriptio fuit genuina, similiter mutatio facta est atque in P 28, 35, 4 *cum iussus* pro *quo iussus*, 28, 45, 21 *cum ex silvis* pro *quam ex silvis* legitur, ac saepe ecus, aecum, relicum, propincum.

Haud inconsulte doctissimi viri hoc ipsum, de quo agitur, exemplum pro firmo et stabili dederunt, Grotefend § 325, Krueger § 623, A. 1., Kuehner § 149. 5, Madvig 358, A. 1. Haec est enim explicatio Kuehneri: *Iam ver adpetebat, cum* Hannibal ex hibernis *movit,* i. e. cum iam ver adpeteret, H. ex hib. movit. Antecedit haec adnotatio: Häufig wird das Verhältnis des Hauptsatzes und des Nebensatzes umgekehrt, indem der N e b e n g e d a n k e (die Bestimmung der Zeit) in den Hauptsatz gestellt wird, der Hauptgedanke dagegen als ein N e b e n s a t z mit cum n a c h f o l g t. In eandem sententiam Krueger: Mit minderer Lebhaftigkeit liefse sich derselbe Gedanke auch so ausdrücken, dafs der Hauptsatz zum Nebensatze gemacht würde; z. B. „Als der Frühling herannahete, brach Hannibal aus den Winterquartieren auf.“ Id enim potissimum dicendum erat, Hannibalem ex hibernis (i. e. Gallia cisalpina) movisse, nec verbo prioris enuntiati, etsi quendam quasi rerum statum depingere videtur, aliud designatur quam spatium temporis, in quod incidit id, quod factum esse narratur. Itaque parum recte Woelfflin *cum* illud ob eam causam cum loquendi consuetudine minus convenire contendit, quod profectio Hannibalis non repentina fuerit. Quam late pateat is usus, permulta exempla docent. 3, 59, 1 Ingens metus incesserat patres, vultusque iam iidem tribunorum erant, qui decemvirorum fuerant, cum M. Duillius ... inquit. 24, 29, 1 Dies haud ita multi intercesserunt, cum ex Leontinis legati venerunt. Sive

sic est 21, 39, 4: Cum Placentiam consul venit, iam ex stativis moverat Hannibal, sive sic: Iam ex stativis moverat H., cum Plac. consul venit, non id dicitur, praeter opinionem consulem venisse. Cum scribit Cicero ad Varronem, Fam. 9, 7, *Coenabam apud Seium, cum utrique nostrum redditae sunt a te litterae,* indicium dat temporis, quo litterae adlatae sint, non id potissimum commemorat, se apud Seium coenavisse, litterasque tum repente adlatas.

Quod coniecit vir doctissimus, *itaque,* iam ideo suspectum est, quod tum futurum fuisse, ut *ita* omitteretur, non credibile est. Eoque minus conveniebat ut rem memorabilem narrare ver adpropinquasse atque eam causam fuisse, cur ex hibernis moveret, quod nondum adpetente vere castra movere non veritus erat. Tum iis, quae conferri voluit, exemplis nihil probatur. Nam 22, 19, 11, postquam multis verbis descripta est condicio tum Romanorum tum hostium, ab *Itaque* incipit narratio de fuga hostium, quae inde effecta est. Pariter 10, 20, 9 hoc dicitur: *itaque signa canere iussit agmenque hostium adgreditur,* ubi antecessit longa narratio de Samnitibus praeda onustis secure abeuntibus et de iis, quae per exploratores cognoverat Volumnius, atque haec postremo adiecta sunt: *tempus adgrediendi aptissimum visum est, et iam lux adpetebat.* Tum demum opportunitate proelii ineundi satis declarata haec sequuntur: *itaque signa canere* cet. Huius vero loci talis usus factus est, ut, quae cum praecedentibus erant coniuncta, sublata copula ad sequentia retraherentur atque hic ambitus verborum exsisteret: *Iam lux adpetebat: itaque signa canere iussit* cet.; quo modo exemplum valde idoneum praeberi videbatur. Scilicet, si lux adpetens pro causa habita sit, cur signa canere iuberet Volumnius, etiam ver adpetens satis causae fuisse, cur Hannibal ex hibernis moveret. Atqui causam profectionis maturatae Livius ipse eodem loco aperte declarat narrans Hannibalem ibi cum ingenti periculo ac metu moratum iam ante in Etruriam transire frustra conatum esse.

Attamen non semper longa narratione opus est, ut ratio rei susceptae intellegatur: possunt et pauca verba ita esse comparata, ut ad causam indicandam sufficiant. 35, 8, 1 *Cum haec in Hispania gerebantur, comitiorum iam adpetebat dies. Itaque*

L. Cornelius consul relicto ad exercitum M. Claudio legato Romam venit. Hoc ita narratur, ut propter comitia consularia, quae instarent, Cornelio Romam se conferre necesse fuisse appareat. Aliter res se habet 29, 10, 1 *Iam comitiorum adpetebat tempus, cum P. Licinii consulis litterae Romam adlatae* (sunt) cet. Hic id traditur, litteras Licinii consulis ex Bruttiis missas, quibus morbum excusaret, cur ipse Romam ad consules creandos venire non posset, eo tempore, quo comitia consularia prope essent, Romam perlatas. Sic plane eo loco, de quo disputamus, Hannibal castra movisse dicitur quo tempore ver adpeteret.

1, 2 *videre* Wln (Livian. Kritik p. 6), Mvg 2, Tkg, Rmn, Mlr. *viderent* PC Curio, Grut. rell. ante Gron., porro Als. Wbn, FH. *viderunt* edd. ante Curionem et plerique post Gron., in quibus Mvg 1. Cf. Luchs, Emendatt. I, pag. 5.

1, 16. *divis* Stroth („unius codicis auctoritate"), Bkr, FH, Wbn, Mvg, Wln. *divinis* PC edd. ante Mog. *di divinis* Als. *divi* Mog. rell. ante Strothium, item Rup. Tkg.

Ad id, quod praecedit, *cordi esse,* requiri dativum monuerunt Perizonius et Fabri, cf. Woelfflin Livian. Kritik p. 9; usurpatur autem in re sollemni forma amplior *divi, divis* (ut 8, 9, 6. 29, 27, 1. 23, 11, 1. 7, 26, 4); vulgari tamen accommodatione verborum abiit in *divinis carminibus.*

Ib. *carminibus* PC edd. ante Hz. *carmina* Hz. (auctore Hauptio). *e carminibus* coni. Mvg, Rmn, Mlr. *ex carm.* coni. Wln, Wbn 6. *suis carmininibus* Iac. Gron. Tkg. — *praefarentur* PC edd. ante Gron., post Drak. SD, Rup. Als. FH, Wln, Wbn 6, Tkg, Rmn, Mlr. *profarentur* coni. Gron. Bkr, Hz, Mvg.

Hoc narratur: Decretum ... cetera ita fierent, quemadmodum decemviri, cum libros (Sibyllinos) inspexissent, *cordi esse divis carminibus praefarentur,* i. e. carminibus inde proditis praescriberent. Aliud est carmen praefari vel verba praeire, quibus quis se devoveat aut ob aliam rem. Est enim omnino carmen oratio numeris vincta, ut 3, 64 10 rogationis carmen, 1, 26, 6 lex horrendi carminis. Etiam poetae carmine res futuras praedicunt. 42, 2, 7 decemviri libris fatalibus inspectis scriptum edidisse dicuntur, quomodo esset sacrificandum. Sic enim dicta sacra fidelius servata animis hominum figebantur. Inutile esse videtur

e vel *ex* addere, nec licet per codices. Memorantur quidem saepe, quae sunt procurata votaque ex libris Sibyllinis (21, 62, 11) vel edita ex fatalibus libris (22, 10, 10. 42, 2, 3); hoc autem loco decemviri, qui libros illos adierant, carminibus Sibyllae (non fortasse suis versibus locuti) praefati dicuntur, quomodo prodigia quaedam essent procuranda. Repudiandum est, quod invenit Gron., *profarentur* sive vaticinarentur; continuo enim referuntur non de futuris praedicta, sed quae carminibus renuntiatis de ira deorum placanda praescripta erant.

1, 19 *et eum* PCM edd. *[et] eum* Mvg. *eum* Rmn. Utrumque verbum sublatum voluerat Gron. Inprimis in parenthesi *et* non solum explicandi, sed etiam amplificandi causa ponitur 21, 12, 7. 27, 1, 2; 48, 6. 28, 2, 4. 29, 23, 4. 40, 39, 4. Cf. infra ad 2, 3 et 55, 3.

2, 2 *paludes* coni. Wln, Wbn 6, Tkg, Mvg 3, Mlr. *paludem* P edd. Cf. c. 3, 1. Vide infra ad 42, 6 qua vergant.

2, 3, *Hispanos et Afros — et omne veterani erat robur exercitus — admixtis* cet. Haec est scriptura Puteanei (nisi quod *robor* habet), nec quemquam offendat *et* (h. e. et id, et quidem) parenthesi explicativae additum; vide supra ad 1, 19. Tollunt *erat* aliorum codicum auctoritate; sed simillimus hic locus aliis est: 27, 14, 5 Hispani primam obtinebant frontem, et id roboris in omni exercitu erat. 28, 2, 4 hanc iustam legionem — et id ferme roboris erat — in prima acie locat. Ut praesenti loco *id* deest, sic etiam genitivus roboris. Quod existimat Woelfflin, *erat* et hic et 21, 41, 4 spurium esse, id tantum abest, ut mihi persuadeatur, ut contra etiam altero illo loco *erat* pro vero habeam, alia illic verba, quae explevi, omissa esse putem. Exhibuerat ed. princeps *et omne quod veterani erat robur exercitus,* quae lectio usque ad Gron. mansit, qui *et* in *id* mutato *quod* removit. Receperunt id Mvg et Wbn. Alii cum Fabrio *Hispanos et Afros et omne veterani robur exercitus* scribunt ad Polybii locum 3, 79, 1 relegantes, ubi τοὺς *Λίβυας* ... δυνάμεως „und überhaupt die aus Spanien mitgebrachten Truppen“ interpretantur. Monuerat tamen Heerwagen: „In der angeführten Stelle des Polybius kann καὶ wohl auch im Sinne von ‚das heiſst, mit einem Wort‘ gefaſst werden“; quae quidem interpretatio melius convenit cum

loco Liviano 27, 14, 5 supra laudato, ubi si Hispanos solos robur exercitus nominavit, multo magis id in Hispanos et Afros valet non aliis adiunctis.

2, 6 *neque aut* coniecit Perizonius, scripsit Hz, *nec aut* Wbn 1, Mvg rell. *aut* PC edd. ante Wbn. Ad *aut* ... *aut* ex praecedentibus *neque* tantum cogitando repetendam eandem particulam negantem censuerunt Stroth, Rup., alii, quia *aut* post *neque* (nec) saepissime pro *neque* poneretur (Doering). *aut corpora animis* cet. sic exponenda esse ait Crevier, quasi legatur: Neque corpora animis neque animos spe sustinebant.

2, 8 *aqua* e coni. Finckii Mvg 1. rell. *aquas* (aquas sarcinas) P edd. ante Mvg. Omnia obtinentibus aquis nihil nimirum in aquas coniici aut cumulari poterat, sed quae erant in aqua, in ea cumulabantur.

2, 9 *aut iumentorum* Hertz, Mvg, Wln, Wbn 6, Rmn, Mlr. *Iumentorum* P edd. ante Hertzium, post Tkg. Hoc loco agitur de Gallis, quorum alii sarcinas in aqua cumulabant, quibus incumberent, alii iumentis prostratis pro cubilibus utebantur. Tum illi tum hi nihil aliud, nisi quod ex aqua emineret, quaerebant. Vid. Polyb. 3, 79, 10.

3, 9 *iratus* cdd. edd. *ratus* cod. Harl. *proponens iratus* 1. aliaeque paucae vett. Quod ad proxime sequentia pertinet.

Ib. *pronuntians, Quin immo* scripsi. *cum immo* PC. *cum dedisset* cod. Harl. *Quin immo* 1. *proposuit. Quin immo* 3 Asc. Mvg. Ald. Sob. Gryn. Grut. Gron. Drak. SD, Bkr, Tauc. *cum dedisset, Immo* Als. FH, Wbn, Wln. *cum proposuisset, Immo* Hz, Mvg, Tkg, Rmn, Mlr.

Pro eo igitur, quod antiquitus in edd. est *quin,* libri manu scripti *cum* praebent, atque omnino et *quin* et *cum* variis mutationibus obnoxia fuerunt (vid. supra ad 1, 1): nonnumquam *quin* in *qui* vel *que* abiit, ut 27, 49, 9 *que supersint* (nempe *delerique,* ubi praecedit *deleri*) pro *quin supersint* scriptum esse primus intellexit Gronovius, ubi alii multi hanc particulam corruptam eiecerunt. Eadem vi, qua hoc, qui adest, loco, saepe a Livio *quin* usurpatur, ut 1, 45, 6; 57, 7. 7, 40, 18. 8, 32, 6. 9, 10, 7; 11, 2; 18, 11. 27, 26, 10. Est quidem proprie interrogativum (i. q. cur non), tum vero hortativum, et quidem cum aliis locis tum

hoc, de quo nunc quaerimus, cum ira et irrisione: Non modo non hostem a populatione prohibeamus, inquit consul increpans, sed contra hic libentissime tranquilli maneamus: Nein doch (Ei so doch) lasset uns im Gegenteil lieber hier ruhig bleiben! vel, ut est in commentariolo Oxoniensi an. 1860 salva relicta pristina scriptura: Why not sit here before the walls of Arretium, whilst Hannibal slips out of our hands and devastates Italy?

Falso iam illi *cum* debentur ii, qui nuper prodierunt, coniunctivi *dedisset* et *proposuisset,* nec multum tribuendum Harleiano codici, qui vel hoc loco scatet erroribus. Memorabile est etiam eos editores antiquos, quibus copia fuit alios libros, quam qui nobis reliqui sunt, inspiciendi, et constanter *quin* retinuisse et indicativum *proposuit* (pugnaeque proposuit) exhibuisse, atque ed. principem, quae eo loco vacat verbo, *proponens* ante *iratus* positum praebere; quae res nonnihil valet tum ad formam verbi vulgo receptam tum ad ipsum illud verbum suspectum faciendum. Augetur vero ea suspicio, ubi legimus *signumque simul itineris pugnaeque proposuit:* proponebatur enim pugnae signum (scilicet vexillum rubrum), signum itineris tuba dabatur. Ad posterius igitur convenit illud verbum, ad prius non item. Neque vero facile statim vexillum ut pugnae signum proponi potuit aut debuit hostibus procul etiamtum vastationem caedibus incendiisque ostendentibus. Ceterum non sine causa accidit, ut in cdd. vetustissimis id verbum periret, atque ut in ed. 1. alia forma alieno loco scriberetur. Ubi habet Hirtius b. G. 8, 15 *signo pronuntiato,* hunc rarum esse loquendi modum adnotant commentatores ac pro signo voce dato usurpatum. Sic eandem locutionem etiam apud Livium hominibus litterate peritis raram et notabilem visam esse suspicor, atque ob eam causam, si hic *signum itineris pugnaeque pronuntians* scriptum invenerint, alibi autem in narratione *signum proposuit* legerint (velut 7, 32, 5. 9, 14, 2; 23, 7. 10, 40, 5. 6, 12, 7. 22, 45, 5), hoc, utpote quod vulgare esset, eos substituisse. Fit autem, ut verbo adposito id, quod ante erat, proteratur, quid? quod ut altero alterum exculcante utrumque pereat. Illud hic in editionibus, hoc in codicibus usu venisse videtur. Est apud Livium et *iter pronuntiare* (2, 59, 6. 30, 10, 2) et *proelium pronuntiare* (24, 14, 10), ubi plerumque de tem-

pore additur *in insequentem diem*, itaque etiam signum simul itineris pugnaeque pronuntiasse consulem facile scripserit, id scilicet iubentem, ut ad iter, si non illico, at paulo post ingrediendum pugnamque brevi instantem omnes parati essent. Cf. 27, 43, 11. Nam subito eo ipso die signa in hostes absentes inferri iussisse eum vix credendum. Etiam magis absurde iam vulgo sic scribitur: signum itineris pugnaeque cum proposuisset (dedisset), Immo Arretii ante moenia sedeamus, inquit, hic enim cet. Nam isto modo definite hoc dicitur, consulis illud dictum sive responsum tum demum secutum esse, cum signum pugnae proposuisset, nec liquet, quo sermo, qui sic ordiatur, sit referendus; id tantum mire narratur, iussam a consule profectionem signumque pugnae propositum secutam esse quandam quasi exhortationem ipsius illudentis, ut Arretii manerent.

Denique usus participii, *pronuntians* inquam, cuius admonet ed. 1, id efficit, ut nec abrupta prorsus narratione nec cum enuntiato proxime antecedente inepte facta copulatione referatur, quid responderit consul ad salutares hortationes eorum, qui consilio interfuerunt, continuationi sermonis (ut notavi) medias interpositas.

Itaque sic exponendum: Flaminius, dum tribunis militum centurionibusque prudenter suadentibus contumeliose et aspere respondet, iter simul proeliumque pronuntiat, quod quidem imperium ad exercitum erat perferendum.

3, 13 *vetent* a Carbachio primo restitutum per Ald. usque ad Hertzium aliosque recentiores propagatum est. Quod hi ex codicibus dederunt, *vetant*, ob eam causam minus probabile est, quod Flaminium animo nimis fidenti nuntium adloquentem facit, quasi is de signo narrans de litteris illis priore consulatu acceptis statim cogitet. Scribam aliquem, cui indicativi illa forma usitatior et tritior fuerit, coniunctivum, qui aliam coniugationem redoleret, removisse opinor.

Ib. *obtorpuerint* C. 1. 3. rell. ante Als., post Wln, Rmn, Mlr. *obtorpuerit* PM Als. FH, Wbn, Hz, Tkg. *obtorpuerunt* Mvg. Qui indicativus in oratione obliqua non est tolerabilis: abiret enim nuntius ille, nuntiaret, effoderent signum, si ad convellendum manus obtorpuissent. Si convellere non potuissent, effoderent:

cogitatur de pluribus signum manu loco movere conantibus, adeo de plurium manibus. Qui singularem probant, abstracte dictum putant de vi manuum.

4, 2 *adsurgunt (ass.)* 1. 3. rell. ante Als., item FH, Tkg. *adinsurgunt* PCM Als. Wbn 1, Hz. *insurgunt* Mvg, Wfl. Wbn 6, Rmn, Mlr.

Si librarii duplicem lectionem, alteram in contextu, alteram vel supra versum vel in margine invenerant, melioris ac verioris incerti vel potius incuriosi prorsus atque ignari, utramque admittebant, quasi ut legentium arbitrio rem permitterent. Qua in dittographia quem ordinem sequi soliti sint, scire refert. In praesens de ambigua praepositione quaeritur. Praebet Liv. lib. I haec exempla: 30, 6 circuminspicere, 40, 5 ex a pastoribus, 41, 5 inconspectum, 57, 7 nec inopinato; quibus locis scriptum oportuit: circumspicere, ex pastoribus, inspectum, necopinato. Postponi solitum esse spurium etiam aliis exemplis docetur, ut 9, 27, 14 pereffugerunt. Itaque ubi legimus *colles adinsurgunt,* iam per se verisimile est *adsurgunt* praeoptandum (nam alteram utram praepositionem detrudendam esse iam nemo negaverit). Multo magis id nobis persuadetur, si usum utriusque verbi respicimus. Nam dum *insurgere* de situ locorum rarissimum est, et quidem de iis usurpatur, quae praealta sunt (v. c. Verg. Aen. 8, 234 silex speluncae dorso insurgens, Tac. Ann. 2, 16 insurgebat silva), *adsurgere* (item *surgere*) in regionum descriptione quasi artis vocabulum est: Tac. Ann. 13, 38 colles clementer adsurgentes. Curt. 3, 10, 6 iugum montis a mari adsurgit. Plin. N. H. 6, 56 Emodi montes adsurgunt, 2, 162 haud ignoro quosdam Alpium vertices longo tractu — adsurgere, 4, 66 Delos adsurgit Cynthio monte, 36, 80 tertia Pyramis adsurgit CCCLXIII pedibus. Verg. Aen. 4, 86 adsurgunt turres.

Nec aliter de loco glossae infra 42, 6 *vergant ad in hostem* iudicandum est, ubi tamen e contrario ante Als. scribebatur *in hostem.* Verum altera scriptio loquendi consuetudine magnopere commendatur. Habet Livius 27, 25, 11 vergentem ad mare partem urbis, 27, 26, 7 pars tumuli, quae vergeret ad hostium castra, 27, 42, 10 pars castrorum ad hostes vergebat. Aliter 37, 31, 10, ubi sermo sic continuatur: duos in utramque regionem versos

portus tutissimos habet. Qui in meridiem vergit ctt. Tamen 5, 33, 9 in utrumque mare vergentes terras. Nonnumquam (27, 26, 7) cdd. quidam *in* pro *ad* substituerunt, quare, ubi in P deest utrumque, non satis certum est 28, 1, 3 in orientem vergit. Apud reliquos rerum scriptores constans est usus loquendi *vergere ad,* velut ad mare, ad flumen, ad orientem, ad septentriones. Sic saepe Caesar et Curtius. Nep. Cim. 2, 5 ad meridiem vergit. Sall. Hist. 4, 19 Italia ad Siciliam vergens. Etiam Virg. G. 2, 298 Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem. Item de tempore Liv. 44, 36 hora diei iam ad meridiem vergebat, Curt. 4, 31, 22 nox vergit ad lucem. E quibus exemplis colligitur etiam Liv. 22, 42, 6 ita iunctam duplicem praepositionem, ut vera prior poneretur. Quae quidem animadversio interdum adiuvat aliquid ad similia menda tollenda. Cuius rei exemplo est Suet. Caes. 86 custodias Hispanorum cum gladiis *adinspectantium* se removisse. Quam corruptam lectionem optimorum codicum servat C. L. Roth; alii inspectantium vel insectantium vel sectantium. Scribendum vero *adspectantium,* i. e. oculis contentis prosequentium. Dicitur enim id de inferioribus, ut iussa principis adspectare.

4, 4 *despectae* scripsi. *deceptae* PM Mvg. *decoepte* C. *decepere* e coni. Lipsii Gron. Crev. Drak. SD, Rup. Bkr, Als. FH, Wbn, Hz, Tkg, Rmn. *haut dispectae* Wln, Mlr. *detectae* edd. ante Gron.

Postquam Puteanei codicis verba perdendi morem diligentius investigavi, quid sibi vellet hic *deceptae,* intellexi: quo in libro quae communis sit transpositio litterarum, infra ad 55, 8 *certe* ostendam, hic tantummodo de litteris *p e c* in *c e p* et similia mutatis aut contra. 30, 18, 9 *excepisset* in *expetisset* vertit, 28, 6, 12 *suscepta* in *suspecta,* e contrario 21, 53, 3 *exspectari* in *exceptari,* 23, 17, 10 *suspecti* in *suscepti,* ac plane eodem modo hoc, de quo nunc quaerimus, *despectae* in *deceptae* abiit. Ut de copiis et paucitate militum despecta interdum mentio fit, sic despectae insidiae dicuntur a Flaminio, cum id tantum hostium, quod ex adverso erat, conspiceret: hos dispexit, reliquos despexit.

5, 1 *ac pugnare* P Als. sqq. *et pugnare* edd. ante Als., item FH. Cf. 22, 60, 25 in acie stare ac pugnare decuerat,

1, 52, 4 capita nominis Latini stare ac sentire cum rege videbant.

5, 3 *ordines et locum noscerent* Hz, Mvg, Wbn 6, Wln. *ordinem sed locum nosceret* PCM. *ordinem et locum nosceret* 1. 3. Al. *ordinem et locum nosceret miles* Mog. Ald. cett. ante Als. *ordinem miles et locum nosceret* Als. FH, Wbn 1. qui caesuram enuntiati quaesiverunt. Cogitari possunt hi gradus mutationis: ordines et, ordine set, ordine sed, ordinem sed; potuitque ex falsa singulari verbi forma pro subiecto *miles* gigni.

5, 3 *iis* P Mvg 2, Rmn, Mlr. *his* 1. 3. edd. rell. omnes. Non notaverat Als. in P non nisi m. 2. esse *his*.

5, 4 *vulnerum* P edd. ante Mvg 2, post Wbn, Wln, Tkg. *vulneratorum* Mvg 2, Rmn, Mlr. *gemitus vulnerum*, i. e. lamentatio ac deploratio vulnerum, vehemens dolor vulnerum acceptorum voce expressus. Ut omnino in lingua Latina, sic etiam apud Livium late patet usus genitivi obiectivi, quo multis modis significatur id, ad quod vel animi motus vel actio aliqua dirigitur. 2, 10, 8 alacritas perfecti operis (Jubel über etc.). 1, 40, 4 dolor iniuriae (cf. Cic. Att. 9, 9, 1. Sall. Cat. 28, 4). 8, 13, 2 dolor agri adempti. 2, 6, 1 dolor tantae ad inritum cadentis spei (cf. Nep. Att, 4, 5). Ira vulnerum 8, 29, 13, quaestionum 4, 50, 7, fugae 27, 7, 13, praedae amissae 1, 5, 3, dictatoris creati 4, 57, 9, corruptae uxoris 5, 33, 3, agri amissi 8, 12, 5, diremptae pacis 9, 8, 12, finitae potestatis 9, 34, 9, interfecti domini 21, 2, 6, interfectae stationis 24, 30, 1, provinciae ereptae 37, 51, 6. Ut ipsa verba accusativum regunt, sic substantiva verbalia cum genitivo obiecti iunguntur: expugnatio urbis, ignoratio locorum (ut expugnare urbem, ignorare locum). Ut icere corpus, bracchium, murum, sic hoc ipso loco ictus corporum, ictus armorum, 38, 5, 3 ad ictus moenium cum terribili sonitu editos. Cic. post red. in sen. quo minus occulte vestrum malum gemeretis, Verg. Aen. 1, 221 nunc Amyci casum gemit et crudelia secum fata Lyci fortemque Gyan cet. Itaque etiam gemitus fatorum, gemitus vulnerum recte dicitur. Amm. 29, 5, 12 inter gemitus mortis et vulnerum audiebantur barbarorum ululabiles fletus captorum et caesorum (i. e. inter conquestionem mortis instantis et vulnerum acceptorum, sive de morte et vulneribus). Aliter igitur cogitatur

gemitus mortis et vulnerum, aliter gemitus morientium et vulneratorum. Nihilo secius Madvig coniecturam intulit *gemitus vulneratorum* Wesenbergii auctoritate nisus; quasi vero id non sufficiat, in ed. 3. alterum addit auctorem Rupertium; qui tamen nihil aliud fecit quam in scholiis ita exposuit: „*gemitus vulnerum*, ob vulnera, vel vulneratorum (nisi ita leg.), vel potius: ad sonum vel ictuum vel telorum vulnera infligentium“.

Fruuntur, ut ita dicam, haec substantiva iure obiecti verborum, quibus respondent. Est vero idem genitivus etiam in aliis memorabilis, quae aut ad verba pertinent, quorum obiecta quasi remotiora sunt, quam quae proxime a verbis regantur, aut suo ac proprio verbo destituta. 4, 6, 11 contentio libertatis dignitatisque (de libertate, ob eam), 1, 13, 1 quarum iniuria (i. e. quibus inlata), cf. Sall. Cat. 52, 6 sociorum iniuriae. 43, 1, 2 ut opinione clementiae eos adliceret, 45, 38, 6 ne invidiae et ingrati animi opinionem habeàt, cf. Caes. b. G. 7, 59, 5 maximam habet opinionem virtutis, Cic. Off. 2, 11, 39 opinio iustitiae, Tusc. 1, 11, 23 quaestio animorum, Sest. 33, 72 dissensio reipublicae, Arch. 10, 23 periculorum incitamentum et laborum, Lael. 11, 37 excusatio peccati.

5, 8 *conglobat* PCM Gron. Crev. Drak. SD. Als. FH, Wbn 1, Hz, Tkg. *conglobabat* edd. ante Gron. Mvg, Wbn 6, Wln, Rmn, Mlr. In adfirmatione Madvigii acquiescunt, qui in ed. 1. his verbis rem transigit: „Apparet *ba* semel scriptum esse, cum bis deberet.“ Magis e re erat de vario usu praesentis et imperfecti loqui. *Fors conglobat* momento temporis, *suus cuique animus pugnandi ordinem dabat* non tam id, quod in vestigio temporis factum est, indicat, quam ad sequentem ordinem pugnae describendum pertinet. Cf. 1, 25, 4 Horror ingens spectantes perstringit, et neutro inclinata spe torpebat vox spiritusque.

Ib. *adeo intentus pugnae animus*, „die Aufmerksamkeit so ganz auf die Schlacht gespannt“, Heusinger. „Vix dubium videtur, quin *animus* a mala manu sit“, Madvig an. 1872. At cf. Wbn.

6, 5 *super alium alii* cdd. edd. *super alios alii* Mlr. In confertissima turba eorum, qui per omnia arta praeruptaque evadere contendebant, quotiens unus aliquis prolapsus erat, aliorum

ruinam secum trahebat, ubi etiam arma proiecta impedimento fuerunt fugientibus. Si de singulis primum labentibus cogitatur, id quidem singulariter eloqui convenit, etiamsi continuo sequatur *alii praecipitantur,* ubi, praesertim cum praecedat pluralis *viri,* singularis minime aptus erat. Nullus alius locus huic plane similis est, quem ad ceterorum normam duriter adigere certe non licet. Magna in hac et similibus locutionibus ubivis conspicitur varietas. 26, 41, 8 ut aliud super aliud cumularetur funus, 27, 40, 4 cum alia super aliam clades ducibus amissis exercitus delesset; at 26, 41, 17 cum aliae super alias clades cumularentur. 39, 49, 7 ut super alium alius idem omnes adfirmantes veniebant, 33, 8, 1 cum alii super alios recurrentes ex proelio clamarent. 30, 25, 9 alio super aliud scelere induciae ruptae, 6, 10, 8 tot super alia aliis bellis exhauriri nequisse. Cf. 8, 23, 17 dilatis alia atque alia de causa comitiis, 28, 35, 1 res aliis atque aliis de causis dilata erat, 7, 39, 7 quos consul aliis atque aliis causis mittebat. Sall. Iug. 72, 2 alio atque alio loco requiescere, 36, 2 alias, deinde alias morae causas facere.

In tali re atque in tanta libertate videtur hoc loco, ut adhuc usque, sic posthac *super alium alii* ferri posse; nam si, ut vult Mueller (Zeits. f. d. G. W. 1882, p. 296), scriptum esset ab initio *super alios alii,* non verisimile est futurum fuisse, ut *alios* in *alium* mutaretur, idque ita, ut primum *super alius* scriberetur. Enumerat locos undeviginti, in quibus sola pluralia sunt, addere poterat hos: 26, 4, 7. 26, 41, 17. 42, 25, 8. Quinque locis adlatis singularia *alius super alium* invenit; ab iis autem se discessisse ait, ubi numerus singularis necessarius sit: hos igitur intellegit: 1, 25, 5. 22, 19, 8. 26, 41, 8. 27, 40, 4.

6, 6 *humeris* cdd. Als. Wbn 1, Hz. (*umeribus* P scr. pr.). *humerisque* edd. ante Als., post FH, Mvg, Rmn. *humerisve* Wln, Wbn 6, Tkg, Mlr.

Vix dici poterant capitibus *humerisve* (vel humeris) exstare, siquidem exstantibus ex aqua humeris exstabat necessario caput. Suspiciosa est addita copula, cum tot tamque certa exempla sint bimembris dissoluti tum in nominibus vel substantivis vel adiectivis tum in verbis et adverbiis ac totis enuntiationibus. Ecce enim substantiva: 3, 68, 4 re fortuna, 4, 3, 12 ingenio virtute,

9, 25, 5 iuventute armis, 10, 4, 2 arma tela, 21, 10, 9 dii homines, 21, 28, 2 nautarum militum, 21, 38, 9 Seduni Veragri, 21, 46, 4 hominum equorum, 22, 13, 1 indignitatibus cladibus, 22, 29, 11 arma dexterae, 22, 61, 3 fletibus questibus, 23, 24, 9 arma viri, 24, 1, 3 muros portas, 24, 1, 5 agros urbem, 27, 9, 2 dilectibus stipendiis, 28, 13, 5 civium sociorum, 32, 3, 5 labore opere, 33, 38, 12 tecta muros, 34, 35, 7 liberos coniuges (cf. 45, 1, 10), 35, 35, 16 animos dextras, 36, 18, 1 arma tela (cf. 30, 11, 4), 37, 25, 6 Philippum Nabim, 42, 30, 11 arma milites, 44, 22, 8 terra mari, 45, 1, 3 clamor plausus, 45, 8, 5 regum populorum. Quae nomina interdum aptius inciso separantur. Cf. Epileg. ad 21, 28, 2, item infra 9, 5 et 18, 10.

6, 12 *coniecit* PC Gron. Crev. Drak. SD, Rup. Bkr, Als. FH, Wbn 1, Hz, Tkg. *coniecti* edd. ante Gron. Mvg, Wln, Wbn 6, Rmn, Mlr.

atque in vincula omnes coniecit (ubi praecedit *servata fides ab H. est*) gradationem quandam continet, quemadmodum transitu ab activo in passivum, vel contra, haud raro magis separantur binae actiones. Locus huic similis est 1, 4, 3 sacerdos vincta (sc. a rege) in custodiam datur; pueros in profluentem aquam mitti iubet (rex). 2, 2, 1 Rerum deinde divinarum habita cura; et — — regem sacrificulum creant. 10, 21, 6 Itaque et supplicationes — decernunt; iustitium remittitur. Madvig, qui in ed. 1. *coniecit* scripserat, hoc deinde errore factum esse declarat nec alio argumento utitur quam quod contra codd. Drak. testes adlegat edd. vett. Crev. Tamen Crevier *coniecit* habet, ad quod hoc tantum adnotavit: „Nec peius erat *coniecti.*" Ac certissimum quidem est, si *coniecti* esset in cdd., id omnes libenter accepturos fuisse.

7, 3 *ex vulneribus* scribendum monuerunt Perizonius, Crev. Stroth. *utrimque ex vulneribus* cdd., edd. pleraeque. *[utrimque] ex vuln.* Mvg, Wln, Wbn 6, Mlr. *utrimque,* ut ex versu sequenti ortum, suo iure eliminatum voluerunt. Posteaquam narravit Livius Romanorum quindecim milia in acie caesa esse, decem milia fuga Romam petiisse, mortifero vulnere ictos silentio praeteriit, ut qui cito ab hostibus victoribus caesi essent, Poenorum ait in acie periisse duo milia quingentos, adeo sextam partem illius

numeri. Ubi igitur sexiens tantum Romanorum in acie cecidisse narratum est, quasi ad rationem imparem aliquo modo minuendam hoc continuo addit de Poenis: *multi postea ex vulneribus periere.* Si comparatione facta perparvus numerus hostium in acie ipsa ceciderat, tamen monendum erat etiam ex vulneribus propediem multos eorum periisse, atque ita Romanos non tam inultos cecidisse, quam ex numero hostium in acie caesorum concludi posset.

7, 4 *haustum* cdd. edd. ante Bekkerum omnes et post pleraeque. *auctum* e coni. Walchii Bkr, Mvg, Rmn, Mlr. Declarat Livius cum omnino se nihil sua sponte confingere et comminisci velle, quo nimis inclinaret Valerius Antias, quem 30, 19, 11 impudenter finxisse criminatur, tum in hac re Q. Fabium se potissimum auctorem habere. Commemorat Madvig nunc in PC repertum esse *austum* (non haustum) coniecturamque *auctum* veram esse contendit; num recte dicatur *ex vano haurire,* in dubium vocat, de altero illo, *ex vano augere,* haudquaquam dubitare videtur. Quod ad aspirationem neglectam attinet, monendum est eam a librariis ut lubet vel addi vel demi ante vocalem. Qui multiplicem utrimque caedem ad Trasumennum factam traderent, eos ex vano hausisse insimulat Livius, cum a numero, quem Fabius indicavisset, tantopere aberrarent.

7, 10 *distracti* correctio est Woelfflinii. *dispraeti* P, in quo haud scio an in littera *e* rotundiore forma unciali scripta immutationis vestigium conspicuum sit. *dispartiti* 1. 3. Al. Sob. *dispertiti* Asc. Mog. Ald. Frob. sqq. Potuit quidem ex duplici scriptura *par* et *per* exsistere *prae* atque alterum *ti* excidere, sed *distracti* per se aptius est.

8, 3 *in valido* auctoribus Drak. et Doeringio Mvg, Wbn, Wln, alii. *in* abest a cdd., item ab edd. ante Mvg 2. *valido* P m. 1, *valitudo* m. 2. Post *m* saepius *in* omitti ostendi De mendis codicum Caesaris p. 10. Haud aliter apud Livium, v. c. 21, 48, 4 *iam loca* cdd. (iam in loca). Exemplis probare voluit Fabri *in* post *quam* repetere non opus esse; nonnullis tamen eorum locorum, quos adfert, *in* est in quibusdam cdd.

8, 4 *inciderit* P edd. ante Mvg., post autem Wln, Tkg. *incideret* coni. Mvg, Wbn 6, Rmn, Mlr. Agitur de eo, quod praesenti tempore revera factum est. Hoc enim dicitur in compara-

tione: ita tum ex viribus extenuatis aestimandum esse credunt quidquid miseri acciderit. Si quid modo poneretur, *incidisset* scribi oportuit.

8, 6 *nec dictatorem populo creare poterat* P inserit ante *quod numquam* (*populus* P m. 2. ceterique cdd. atque edd.). Quoddam quasi interpretamentum, nisi fallor, hoc fuit, idque parum subtile, olim margini adscriptum ad ea, quae praecedunt, quibus hoc narratur, civitati dictatoris desiderium fuisse, consulem autem absentia sua interclusisque itineribus impeditum fuisse, quominus dictatorem diceret. Deinde vero illud glossema orationi Livianae ineleganter immixtum est (in hunc scilicet modum: et consul aberat, nec facile erat nuntium mitti, nec dictatorem populo creare poterat), quemadmodum saepe inepta additamenta cum magna sollicitudine interpretum in ordinem recepta sunt, cuius generis infra 24, 10 hoc est: *pars exercitus aberat iam fame,* quae insulsa fuisse videtur explicatio enuntiati illius *tanta paucitate vix castra tutari poterat* Hannibal, qui tertiam partem militum frumentatum dimiserat. Credidit enim glossematis auctor Poenorum exercitum tunc ipsum fame laborasse, eamque causam fuisse paucitatis. Priori autem loco ad illud inserendum, quod interpretamenti effigiem repraesentat, aliquid momenti forsitan habuerint minus intellecta quae sunt c. 31 *a populo creatum dictatorem.* Inde sumptum putat Mommsen, qui accessionem istam inconcinnam eiecit (Corp. Inscr. Lat. I, p. 288), eamque Mueller uncis inclusit. Plures alteram illam, quae est c. 24, 10, removerunt.

Quod volunt Wbn et Wln, *nec dictatorem praetor creare poterat,* nec cum cdd. convenit nec addi omnino potuit postquam ab consule uno dictatorem dici potuisse narratum est. Cf. Mommsen, Röm. Staatsr. II, 1 p. 131: „Hat diese Diktatoren kein Konsul ernannt, so kann es nur durch den Prätor geschehen sein; wofür auch die analoge Bestimmung Liv. 27, 5, 16 spricht.“ Madvigii denique recentiorem coniecturam, *nec dictatorem populo non consulto senatus creare poterat,* refutavit Harant.

8, 7 *iisque* P, quod non viderat Als., ob eamque causam *hisque* tenent edd.

9, 2 *haud nimis prospere* edd. omnes ante Mvg, post eum

Tkg, Mlr. *haud minue prospere* PC. *haud minus prospere* M. *haud maximae minime prospere* Mvg, Rmn. *haut [minus] prospere* Wln. *haud [minime] prospere* Wbn 6.

Ut omnino litterarum inversio in P satis frequens est, qua de re infra ad 55, 8 plura adferam, sic et ibi et in aliis cdd. *nimis* et *minis* et *minus* inter se permutantur, velut 22, 28, 9 *nimis* pro *minis* est, 26, 21, 3 pro *minus*. Plura refert exempla Drakenborch ad Liv. 36, 9, 7, in quibus locum huic simillimum 8, 4, 5 Est quidem nobis hoc per se haud nimis amplum (ubi pari modo PU aliique *haud minus* praebent). Ut eo loco *haud nimis amplum* est minime amplum, sic hoc *haud nimis prospere* est minime prospere. Inique igitur haec locutio „acerba et prope scurrilis irrisio parum Livii narrationi apta“ appellatur a Madvigio (Em. Liv. p. 289), cuius importunum est emendandi conamen. Facile unius litterae mutatione in P, ex eo, quod olim scriptum fuerat, *minus* factum est *minue*.

9, 5 *Hadrianum* PC Als. FH, Wbn, Hz, Wln, Tkg. *Adrianum* 1. 3. Asc. Al. Sob. *Hadrianumque* (vel *Adr.*) Mog. Ald. Frob. Gron. Drak. Mvg, Rmn, Mlr.

Ad nomina substantiva dissolute posita, quae ad c. 6, 6 adlata sunt, haec addenda exempla adiectivorum et participiorum: 7, 36, 7 singulos universos, 22, 10, 6 solutus liber, 22, 22, 19 graves superbos, 22, 60, 20 fortia fidelia, 23, 11, 10 fusum fugatum (idem 33, 25, 9 et 40, 48, 6, cf. 38, 53, 2. 28, 28, 9), 28, 14, 7 curati pransi, 45, 36, 4 horridiorem asperiorem, 45, 39, 6 nobilissimus opulentissimus.

9, 10 *Erycinae* P scr. corr. *robycinae* P scr. pr. *ericine* C. Cf. 22, 10, 10 *erucinae* P, *ericine* C. 23, 30, 12 *erycine* P. 23, 31, 9 *aerucinae* P, *erycinae* C. 30, 38, 10 (P deficit) *erucinae* C, *ericine* vel *erycine* reliqui. *Venus Erycina* (Ἐρυκίνη, ab Eryce, Siciliae monte) constans est scriptio et editionum Livii veterum et apud alios scriptores, v. c. Cic. Verr. accus. 1, 10 et 2, 8, Hor. Carm. 1, 2, 33, Ov. Met. 5, 363, Suet. Claud. 25; cumque P utrique lectioni aeque faveat, non satis causae fuisse videtur, cur *Erucina* scribere inciperent Als., Hz, Wbn, Wln.

10, 2 *sicut velim eam, salva servata erit* Mog. Sob. Frob. Grut. Gron. Crev. Drak. SD, Bkr, FH. (i. e. sicut velim eam sal-

vam servatam). *sic velim eamque salvam servaverit* cdd. *sicut velim, eam salvam servaverit* 1. 3. Asc. Al. *sicut velim eam, salvata serva erit* Ald. (et simia Juntina). „Mihi vulgatum nondum displicet", Drak. „Emendandi rationes, cum vanae sint, non commemorabo", Stroth. Quod hodie etiam dicere posse mihi videor.

10, 6 *Si antidea senatus* cet., i. e. Si senatus populusque iusserit immolari ante quam immolatum erit, vel, quod idem valet, si quis post tempus a senatu populoque statutum sacrificaverit, velut si anno tardius, quam debuerat, sacrificium fecerit (fortasse ex fetu posterioris anni, non veris sacri), id ne populo scelus esto, sed solis sero immolantibus. Est ea fere codicum scriptura atque editionum ante Madvigium. Is *ac* loco motum post *antidea* posuit in ed. 1. interpretem quendam Danum, Er. Moellerum, adferens, in edd. 2. 3. eo relicto ad Strothium solum auctorem relegans legentes, qui ad hunc locum haec tantum adnotaverat: „Sententia melius superioribus responderet, si transposita particula *ac* legeretur: Si antidea ac senatus pop. iuss. fieri, faxit." Quam vero ob causam magis cavendum esset, ne quis maturaret sacrificium facere, quam ne quis cunctaretur, non docuit, nec quisquam ante Madvigium eius coniecturam recepit, post hunc vero omnes excepto Tueckingio, quasi res esset certissima.

11, 1 *deque re publica* cod. Harl. et alii, Wln, Wbn 6, Tkg, Rmn, Mlr. *reque de publica* P aliique, Gron. Drak. SD, Als. FH, Wbn 1. *reque publica* C 1. 3. Al. Mog. Sob. Grut. Mvg. Quae tam firma est ab codicibus praepositio non facile tollitur. *deque re* et *reque de* confundere in promptu fuit. Invenitur quidem saepius apud Livium *resque publica*, sed num intermedia simul copula et praepositione illa vox dividatur, dubium est. Etiam ea substantiva et adiectiva, quae non unam notionem efficiunt, rarissime isto modo seiunguntur. 9, 37, 11 metuque in magno, 9, 43, 15 aciemque per mediam. At haud pauci sunt loci, ubi post *de* sequitur *deque*, v. c. de re publica deque provinciis senatum consulere (31, 5, 4. 38, 35', 7). Itaque ea formula certior est ac probabilior. — Ib. *quotve* edd. ab omni tempore. *quotque* Mvg cod. unum rec. proferens („Ber. a manu 2." Drak.). *quoduellegionibus* P.

11, 4 *ut ii* monente Gron. FH, Wbn, Hz, Wln, Tkg. *ut hi* Gron. Crev. *uti* PCM Al. Drak. SD, Als., Mvg, Rmn, Mlr. *ut* 1. 3. Asc. Omiserunt Mog. Ald. Sob. Frob. Grut. (at iidem aliique paulo post *uti demigrarent*). Repetitur a Livio ex abundanti particula *ut* post quaedam interposita: 3, 64, 10. 5, 21, 15. 8, 6, 14. 23, 7, 6. 28, 9, 10. 34, 3, 4; 56, 12. 36, 1, 6; 3, 13. 37, 50, 6. 38, 38, 18. 39, 19, 4. 41, 9, 11. 42, 21, 5; 28, 7. 45, 16, 7. Ubi praecedente enuntiato relativo sequitur demonstrativum, *ut* duplicatum ad hoc accedit his locis iam adlatis: 3, 64, 10. 34, 3, 4. 36, 3, 13. 38, 38, 18. 42, 28, 7. Non iterato *ut* eo, qui adest, loco scribi oportuit: *Edicto proposito, ut, quibus oppida ... immunita essent, ii commigrarent in loca tuta,* quemadmodum pari ratione, ut unum denuo promam exemplum, 36, 3, 13 *edixit, ut, quos milites conscripsisset — —, ii omnes Brundisium convenirent;* attamen posteriore loco non sic scriptum est, sed *ut* repetito *ut ii omnes convenirent,* atque ad eandem normam priore illo *ut ii commigrarent* scribendum. Vulgatissimo errore in cdd. *i* obvium est, ubi *ii* esse oportebat, velut infra 12, 8 *necessari.*

12, 4 *Martios* 3. Asc. rell. ante Drak. (sc. Martios animos Romanorum). *quos Martios* PCM 1. Als. *illos Martios* auctore Hauptio Wbn 1 ap. Teubn., Tkg, Mlr. *antiquos Martios* auctore Jenickio Rmn. *[quos] Martios* Hz, Mvg, Wln, Wbn 6. Alii *quoque, suos, quondam, aliquando, quamvis* coniecerunt. Appellantur Romani 38, 17, 18 Martii viri, 10, 17, 9 gens Martia. Martiorum autem virorum erant Martii animi. Eodem sensu 22, 25, 10 antiquus animus plebei Romanae. Ad *Martios* animos suspicor *antiquos* variandi causa adscriptum fuisse, deinde ex parte evanuisse. Martigenarum animos *Martios* eosdem *antiquos* fuisse non opus erat addere. Glossas qui scripserunt, talia addebant. Nulla denique causa fuisset *illos,* si semel scriptum esset, in *quos* mutandi.

12, 5 *Flaminio Sempronioque simili* cdd. *(simile P),* edd. ante Mvg. *Flaminii Semproniique simili* Mvg, Wln, Wbn 6, Tkg, Rmn, Mlr.

Madvig, qui mutatione facta in ed. 1. hoc tantum adnotaverat: „P *Flaminissemprenioque*", in Em. Liv. ed. 2. p. 292 haec addidit: „ex eo, quod in P scribitur: *Flaminis Semprenioque,* fit

duce haudquaquam Flaminii Semproniique simili". Nisi fallacia ex apertissima scriptura *Sempronio* non fit *Sempronii.* Ex Alschefskii collatione rectum cognosci poterat. Dixerat ille quidem scriptum esse in P m. 1. *flaminissempronioque,* seque, cum *s* ex eadem sequenti littera profectum esse posset, vix dubitaturum fuisse, quin *flamini* a Livio scriptum esset, „nisi iam m. 1. *flaminio* restituisset nec *sempronioque* sequeretur". Ac recte retulit *flaminio* esse scriptionem m. 1. restitutam, quod et ego vidi et nuperrime C. Wahlund. Inducto enim *s* quod supra scriptum est *o* forma usitata prodit ipsum librarium, atque ut superior pars quattuor litterarum proxime praecedentium colore iam est evanido, sic etiam illud *o.* Adeo *flaminio* cum huius codicis vera est lectio, tum reliquorum, quotquot noti sunt.

Docebant grammatici veteres adiectiva similitudinis dativum regere, cum ad speciem figuramque, genitivum, cum ad mores ingeniumque referrentur, sed sive Ciceronem consulimus sive Livium, praeceptum illud valde infractum invenimus: ut enim de formae similitudine genitivus quoque in usu est apud Ciceronem (N. d. 1, 27 fin. deos hominum similes putaremus, ib. 1, 32 maluit Epicurus deos hominum similes dicere quam homines deorum, Pis. 38 statuam istius persimilem deturbant), sic vicissim de similitudine morum a Livio dativus saepe usurpatur: cuius rei in Epileg. ad lib. I, p. 18 exempla attuli 1, 22, 2. 3, 65, 9. 4, 3, 16; 9, 8. 5, 28, 3 et 4; 36, 1. Quibus addenda haec sunt: 1, 47, 5 fratri similior quam patri, 7, 14, 2 quae (multitudo) ferme auctoribus similis esset, 9, 18, 3 Qui (Alexander) si ex habitu novae fortunae novique ingenii spectetur, Dareo magis similis quam Alexandro in Italiam venisset, 39, 15, 9 simillimi feminis mares, 44, 4, 9 hostem similem antiquis Macedonum regibus. Commodior quidem hic et alias nonnumquam (v. c. 4, 3, 17) dativus fuit, ubi series praesertim genitivorum molestiorem habuisset sonum, tamen ne sic quidem is casus admissus esset, nisi cum usu communi conveniret. Itaque non satisfaciunt, quae dat Woelfflin Livian. Krit. p. 15: In Vergleichung von Personen steht der Dativ, wo von einer äufseren Ähnlichkeit die Rede ist; bei innerer Ähnlichkeit überwiegt nur der Genitiv, findet sich allein gebraucht bei den Pronomina mei, tui, sui cet. Constat in pro-

nominibus personalibus solum et unum esse usum genitivi, in rerum similitudine, si excipiatur simile *veri* ctt., proprium usum dativi; sed neque de pronominibus neque de rebus comparandis hoc loco agitur.

13, 1 *cladibus* PCM Als. Wbn 1, Hz, Tkg. *cladibusque* 1. 3. rell. ante Als. *ac cladibus* Mvg, Wln, Wbn 6, Rmn, Mlr. Vide supra ad 6, 6.

13, 4 *ut etiam atque etiam* cdd. edd. ante Mvg, post Wbn 6, Tkg, Mlr. *etiam atque etiam, ut* ex suspicione Gronovii Mvg. 2, 3. *[ut] etiam atque etiam* Mvg 1, Wln. *etiam atque etiam* Rmn. *etiam atque etiam promissa,* i. e. quae dubio Hannibali alternisque fidenti ac diffidenti iterum ac saepius summoque studio promiserant nuntiantes Capuae potiendae copiam fore. Non enim, ut voluit Mvg, ad promissorum rebus confirmationem pertinet repetitae actionis significatio.

13, 6 *Allifanum Calatinumque.* Sic habent et codices et omnes ante nostram aetatem editiones, nisi quod *alifanum* est in cdd. atque in edd. ante Gron. Tamen plerumque scriptum invenitur *Allifae* et *Allifanus,* ut 26, 9, 2, qua de re monitum voluit Als., ubi per errorem scripsit „Cf. 26, 7. PC: allifanumque et casinatem agrum". Itaque nihil amplius addere opus esset, nisi recentes quidam editores, qui id quod est *Calatinumque* dereliquerunt, ab isto conatu repellendi essent. Quis igitur hic memoratur ager Calatinus? Duplicem Calatiam fuisse inter geographos satis constat, ob eamque causam Plinium (N. h. 3, 5, 63) *Calatiae* scripsisse putat Camillus Pellegrino, Discorsi della Campania Felice, Neap. 1771, T. I, p. 426. Alteram Calatiam Samnii vel Samnitium appellaverim, alteram Campaniae. Illius situm sic definiunt: „Elle est située près de la rivière de Vulturne entre Capouē, Telese et Calvi", L. Moréri, Le grand dictionnaire historique, Basileae 1733, s. v. Cajazzo. Testatur Pellegrino l. l. p. 366 neminem iam dubitare quin sit „che hora sia Cajazzo, ch' è di la del Volturno (loquitur enim Neapolitanus) et quasi per otto miglia di Capua antica più settentrionale"; idemque II, p. 221: „collocata ne' monti, che divisero il Sannio dalla Campania Felice". „*Calatia,* a city of Samnium, in the valley of the Vulturnus, the site of which is retained by the modern Ca-

iazzo, a small town on a hill, about a mile N. of that river, and 10 miles NE. of Capua", W. Smith, Dictionary of Greek and Roman Geography, Londini 1870. „Beynahe 3 geographische Meilen östlich von Cales liegt im Gebirge die heutige kleine Stadt Cajasso, welche ohne Zweifel Livius durch die Angabe bezeichnet, Hannibal sey von Alife aus durch den calenischen und *calatinischen* Bezirk in die Ebenen Campaniens vorgedrungen", Mannert, Geographie von Italien I, p. 774. In Tab. Peut. per errorem *Gahatie* appellatur.

Indicat evidenter Livius eundem locum 23, 14, 13 Ipse (Marcellus) a Casilino *Calatiam* petit, atque inde Volturno amni traiecto perque agrum Saticulanum Trebulanumque super Suessulam per montes Nolam pervenit. De hoc quoque loco 26, 5, 4 Adveniens (Hannibal) cum *castellum Calatiam* (scribunt *Galatiam*) praesidio vi pulso cepisset, in circumsedentes Capuam se vertit. Quibus locis, nisi fallor, adnumerandus 9, 43, 1 *Calatia* et Sora praesidiaque, quae in iis Romana erant, expugnata (a Samnitibus).

De Calatia Campaniae iam Appianus, b. civ. 3, 40, ubi de Caesare mentio fit, haec habet: ἔπεισε Καλατίαν πρώτην, ἐπὶ δ' ἐκείνῃ Κασιλῖνον, δύο τάσδε Καπύης ἑκατέρωθεν. (Cf. Cic. Att. 16, 8, 1. Vell. 2, 61, 1). Cuius urbis situm accuratius describit Strabo V. 9 C. 249 κεῖται δ' ἐπὶ τῇ ὁδῷ τῇ Ἀππίᾳ αὕτη τε (Καπύη) καὶ τῶν ἄλλων αἱ ἐπὶ Βρεντέσιον ἄγουσαι ἀπ' αὐτῆς Καλατία καὶ Καύδιον καὶ Βενεουεντόν (cf. C. 283). „Die Peutingersche Tafel setzt Calatia *(Calatie)* 6 Milliarien von Capua auf der Strafse nach Benevent an; zwischen dem heutigen Caserta und Maddaloni, bey dem verfallenene Dörfchen St. Guajazzo", Mannert l. l. p. 775. „Ruins at a place still called *le Galazze,* about half way between Caserta and Maddaloni", Smith l. l.

Huius urbis simul cum Atella vicina mentio fit 22, 61, 11. 26, 16, 5; 34, 11. 27, 3, 7; praeterea 9, 2, 2; 28, 6 (mutato altero nomine), 41, 27, 10; non autem, ut nonnulli putant, 26, 5, 4; nam quo tempore Hannibal castellum Calatiam vi cepit, Calatia urbs Campaniae in potestate erat Carthaginiensium; cf. 26, 16, 5 et 22, 61, 11. Ex eo, quod Galatiam ibi vulgo scribitur, nihil colligi potest; namque pari iure ex codice P cum 23,

14, 13 tum 27, 3, 7 et 26, 34, 11 (servata littera initiali) *Galatiam* scriptum oportuit, adeo etiam Campaniae urbis nomen, quam quidem ipsam prae altera („per togliere l'ambiguità") Pellegrino Galatiam appellandam arbitratur. „Io ho per certo", inquit, „che ristrettamente ella non fu detta *Calatia*, ma in alcuno altro assai simil modo, & che per questa cagione essendo poi stato scambiato il suo nome con quello della vera Calatia, perciocchè era già rimasa estinta, essendo l'altra tuttavia in piede, anche estinta ogni notizia ne rimase", l. l. p. 373, cf. p. 422.

Non desunt, qui aliam illius nominis variandi viam monstraverint. Iamdiu tabulae geographicae Kieperti et Spruneri Calatiam Samnitium *Caiatiam* nominant, quod suadente G. Stierio (Zeits. f. die Altertumswissenschaft 1852, p. 204 sqq.). Weifsenborn in primis edd. et Hertz imitati sunt; neque negandum est talem litterarum i et l inter vocales mutationem facilem esse, cuius rei exemplo est Maiorica, Malorca. Potissimum tamen inscriptiones nummorum (qualis est MVN. CAIAT.) adferunt, quos quo iure praecipue castello illi Samnitium adscriberent, non satis comperi. Documento quidem sunt illi nummi aut Samnii aut Campaniae Calatiam aliquo tempore Caiatiam appellatam fuisse; sed cum nec quo tempore nec utra earum vel Caiatia vel Galatia vocata fuerit, nec usquam in libris manu scriptis aut Livii aut ullius omnino scriptoris Caiatiae nomen inventum sit, Galatiae autem de utroque loco, consultissimum erit usque quaque Calatiam scribere. Unum idemque nomen locorum vicinorum ne nostris quidem temporibus insolitum est.

Nuper vero criticus clarissimus id in se admisit, ut hoc, de quo disputamus, loco totum illud nomen tolleret. Haec est enim argumentatio Madvigii: „Recte intellectum est nuper, Calatinum agrum, qui ultra Vulturnum amnem ad meridiem versus situs erat, in hoc itinere Hannibalem attingere nullo modo potuisse." Calatinus ager, si de Calatia Campaniae dicitur, ultra Vulturnum ad meridiem versus situs erat, eumque Hannibalem in hoc itinere attingere non potuisse diutissime intellectum fuit. Pergit autem: „Sed quod Weissenbornius Stierii coniecturam secutus *Caiatinum* posuit, ipse sensit, etiam Caiatiam longius ad meridiem remotam esse nec itineris rationem constare." Tali modo alterius Calatiae

mentionem inchoans obscure significat illam quoque longius ad meridiem remotam fuisse, quam ut in eo itinere Hannibal eam attingere posset. Hoc tantum est in narratione Livii, Hannibalem, antequam in campum Stellatem perveniret, etiam per Calatinum agrum iter fecisse. Secundo Vulturno flumine ierat (cf. Niebuhr, Vorträge II, p. 95), sed ex agro Calatino ad Calenum dextrorsum iter flexerat, ut inde in campum Stellatem descenderet. Optime igitur constat ratio itineris. Festinat denique ad hoc, quod rem causamque continet, quodque ab initio spectasse videtur: „Aliud multo aptius nomen ipsorum codicum (PC) vestigia manifesta offerunt, in quibus est: *per alifanum allifanumque et* cet. Scripserat igitur Livius una littera *c* plus: *per Allifanum Callifanumque* aut (si cui id aptius videtur, Callifarum situm non prorsus, ut opinor, certum coniectanti): *per Callifanum Allifanumque,* eorundem oppidorum vicinorum nominibus coniunctis, quae etiam 8, 25, 4 coniunguntur.“ At vero id ipse commentus est: quod enim post *alifanum* in codicibus illis esse contendit *allifanumque* falsum est; nam et in PC et in reliquis est *calatinumque,* post quod deinceps sequitur *et calenum.* Id iam Alschefski satis docuerat, qui ad eam, quam in contextu retinuerat, lectionem *Calatinumque* nullam adnotavit discrepantiam. Ineptum quiddam sonat illud *Callifanum, Allifanum,* nec satis convenit cum sequenti narratione, ubi nulla Callifarum mentione facta eadem via, qua intraverat, rediens Hannibal in agro Allifano castra posuisse dicitur et super Allifas consedisse Fabius. Fatale fuit istud inventum Madvigii, quod cum alii tum Weissenborn et Woelfflin bona fide amplexi sunt.

14, 4 *ad rem* cdd. 1. 3. Al. Mog. Sob. Frob. Grut. Als. FH, Wbn, Wln, Tkg. *ut rem* Gron. Crev. Drak. Bkr. *ut ad rem* Mvg, Rmn, Mlr. Sequitur dissolute quaestio fortior explicativa alteri implicata, i. q. Spectatumne huc venimus? num ad rem fruendam oculis venimus? Vide infra ad 18, 10.

14, 6 *praeter quam oram illi* Gryn. Gron. Crev. Drak. SD, Bkr, FH, Hz, Mvg, Rmn. *praeterquam per oram illi suam* P. *praeterquam quod per oram illi suam* 1. 3. Asc. Al. Mog. Sob. Grut. *praeter quam nuper oram illi suam* Wbn, Wln, Tkg. *praeter quam nuper oram illi* Mlr. *praeter quam oram illi suam*

Als. Postquam facili confusione *praeter quam* in *praeterquam* (praeterquam quod) abiit, ad ea, quae perdita erant (*praeter* et *quam*) aliquo modo compensanda nova praepositio novumque pronomen, *per* et *suam*, adficta sunt.

14, 7 *laeti* PCM 1. 3. Asc. Al. Als. Wbn, Hz, Wln, Tkg. *lenti* Mog. Ald. Sob, Gryn. Gron. Drak. Bkr, Mvg, Rmn, Mlr.

Minucius in iugo Massici montis, cum hostes sub oculis essent tecta colonorum Romanorum urentes, indignabundus Romanos insimulat laetitiam oculis capere spectando Hannibalem moenia Romanae coloniae scandentem. Quod praebuit Carbach, *lenti* languidius est, nec ad verbum spectandi aptum; laeti enim homines aliquid videre, spectare, prospectare dicuntur (cf. §§ 6 et 11), non lenti.

14, 8 *nos* cdd. edd. *nostram* Mvg, cui mutandi causa sufficiens fuit lectio unius codicis deterioris. Grata erat Livio variatio sermonis. Vid. Wbn.

14, 11 *quae* cdd. (*urbeq.* P) 1. 3. Asc. Al. Wbn, Wln, Tkg. *qua* Mog. Ald. Frob. Gron. Drak. Als. FH, Hz, Mvg, Rmn, Mlr. Usque eo haec quoque nova lectio Carbachii magnum successum habuit, at vereor, ne haud merito. Non enim id potissimum memorandum erat, qua in parte urbis busta Gallica sita essent, sed multo magis esse ea, et quidem monumento esse victoriae ducis ad depugnandum promptissimi; quae busta Gallica vocarentur, memorabilia ob id ipsum facinus esse. Attractio ea usitatissima est: 2, 13, 5 Patres C. Mucio trans Tiberim agrum dono dedere, quae postea sunt Mucia prata appellata. 3, 26, 8 L. Quinctius trans Tiberim contra eum ipsum locum, ubi nunc navalia sunt, quattuor iugerum colebat agrum, quae prata Quinctia vocantur.

14, 15 *ducem* coni. Gron. Bkr, Rmn, Mlr. *duci* cdd. edd. rell. Cf. 9, 16, 19 eum (Papirium Cursorem) parem destinant animis magno Alexandro ducem, 37, 59, 2 si Antiochum ducem Hannibali conferres, 28, 41 4 Hamilcar Hannibali dux est praeferendus. *Fabio duci* aptius nimirum visum est corrigenti, quam *Fabio ducem.*

15, 5 *vidit Numidas* scripsi. *Numidas vidit* Mog. Ald. Frob. Grut. Gron. Drak. Als. Hz, Wbn, Mvg. *numidas* P rell. cdd. 1.

3. Asc. Al. *Numidas prospexit* e coni. Heraei Wln, Tkg, Mlr. *Numidas prospectavit* Rmn.

Verbum aliquod addendum est, additumque a Carbachio *vidit,* quod quidem, si proxime *vicos* positum fuit, propter binarum syllabarum similitudinem facile excidit, non autem si post *Numidas,* quo loco praeterea ut absonum propter homoeoteleuton, ubi sequitur similiter desinens *occidit,* evitandum erat. Numidas, quorum paucos occidit, licet primo forsitan e longinquo viderit, ad id significandum non opus est verbo *prospiciendi,* quod, si fuisset, non tam facile omissum esset. Saepius memorantur equites procul visi (ut 4, 40, 2). Ceterum, utrum propiores an remotiores visi sint, hoc nihil ad rem.

15, 5 *per occasionem* cdd. edd. ante Mvg, post Wbn, Wln, Tkg. *et per occ.* Mvg, Rmn. *ac per occ.* Mlr. Dissolute id, quod auctionem continet, adnectitur. Vide infra ad 18, 10.

15, 7 *ipsa eum* Wbn, Tkg, Mvg. 3, Rmn, Mlr. *ipsum* cdd. edd. ante Wbn. *ipsa* Mvg 1, 2, Wln. — Ib. *pertrahere* PCM probante Gebhardo Bkr, Als., FH, Wbn, Hz, Wln, Tkg. *pertraxere* 1. 3. Al. Mog. Sob. Frob. Gron. Drak. Mvg, Rmn, Mlr.

15, 10 *rursus cursu* cdd. edd. ante Wln. *[rursus] cursu* Wln, Mvg 2, 3, Tkg, Mlr. Rursus fugiebant Romani equites, ut paulo ante Carthalonem continenti cursu persequentem effugerant, et quidem iam effuso cursu ad dictatorem perfugerunt. „*rursus,* c'est la seconde fois qu'ils fuient, v. § 8", Riemann.

16, 4 *et perhorridas silvas* Wbn, Hz, Mvg 1. *et per horridas silvas* Mvg 2, 3, Wln, Tkg, Rmn, Mlr. *et perhorridas situas* P *perhorrida situ* edd. ante Wbn.

Hannibali hibernanti, ut narrat Livius, ab altera parte erant Formiana saxa, ab altera Literni arenae stagnaque et perhorridae silvae. Stagna effecit ad Liternum Clanis flumen, ac prope Liternum erat silva Gallinaria infamis. Sic ab utraque parte fines describuntur, inter quos Hannibali erat hiemandum. Qui divulso adiectivo praepositionem separant, ii et inter Formiana saxa ac Literni arenas stagnaque Poenum hiemantem faciunt et eundem per silvas hibernantem, quasi hae silvae inter fines istos pertinuerint. Dicitur v. c. 22, 19, 12 instruere per litus aciem, nusquam, opinor, hibernare per silvas.

16, 8 *prima nocte* Tkg. *primis tenebris noctem* P. *primis tenebris noctis* edd. ante Wbn. *per noctem* Wbn. *nocte* Hz, Mvg, Wln, Rmn, Mlr. Ante *nocte* verbum aliquod ansam obtulit eorum, quae paulo post sequuntur, *primis tenebris,* illic inserendi, egetque ipsum nomen definitione aliqua, quemadmodum antecedit § 6 *principio noctis.* Non per totam noctem, sed ineunte nocte armentum accensis cornibus ad montes agi oportebat.

Ib. *cornua veniens* Mvg 3, Mlr. *cornuumaueniens* P, quae est duplex scriptura, *cornuum* et *cornua veniens.* Falsus nominis exitus *um* ante verum, qui est *a*, se insinuavit. Haec scriptio Puteanei ab Als. neglecta per Luchsium primum ad nonnullorum notitiam pervenit, dum reliqui omnes antiquae lectioni *ad imaque cornuum adveniens* adhaerent, etiam Mvg 2, ubi tamen hoc adnotavit: „aut *veniens* aut *adveniens* scribendum videtur".

17, 2 *a capite* Wbn, Wln, Mlr. *ex capite* reliqui omnes. *ex campie a capite* P (*campite* P m. 2.). Relucebat flamma a capite, non ex capite. In duplici scriptura glossema hic, ut fit, antecedit idque depravatum.

17, 3 *circa* Wln, Mvg 2, Wbn 6, Tkg, Rmn, Mlr. *circum* edd. ante Wln. *circuma* P, eadem ratione dittographiae atque § 2 *cornuuma.*

Ib. *virgulta visa ardere* Mvg 3, Rmn. *virgulta ardere* P edd. *(virgulta) ardere* Hz. *virgulta ardere visa* Ant. Perizon. Omissum *visa* post *virgulta* eadem de causa, qua c. 15, 5 *vidit* post *vicos.* Hic quoque quod perierat verbum mature inventum atque ab inventore alieno loco positum.

17, 6 *tumultu,* quod primus protulerat Lipsius, reliquit tandem Gronovius, cui *metu* reponendum videbatur, ubi PCM habent *multo,* quod quidem ex *tumultu* facilius ortum est. De sensu utique vocabuli perditi non erraverunt 1. 3. Al. Mog. Sob. Frob. Grut., a quibus *strepitu* substitutum est; sed iidem *multo* retinent et, quod peius est, *maximoque* addunt, proterunt *maiore.* Iam recte scribunt recentissimi plerique *maiore tumultu* omissa denique coniectura Gronoviana. Sequitur paulo post *Hunc tumultum sensit Fabius.*

18, 2 *pervenisset* cdd. edd. vulgo. *supervenisset* e coni. Gron. Bkr, Mvg, Wln, Rmn, Mlr. *cohors ad id ipsum remissa ab H.*

pervenisset, nempe ad id ipsum pervenisset, ut Romanos superare prohiberet. Quam ob rem ab Hannibale ea cohors remissa erat, ad eam rem conficiendam opportune pervenit.

18, 8 *Larinati* Asc. Mog. *larinate* P edd. vulgo. At 22, 24, 1 labrinati P, 45, 2, 11 *larinati.*

18, 9 *hostis medicos* Wbn 1, Tkg. *hostis; medicos* FH, Wln, Rmn. *hostis: medicos* Als. Hz, Wbn 6, Mlr. *hostis. Medicos* Tauc. Bkr. „Ein Colon hinter hostis zerstört den Sinn“, Nägelsb. Stil. § 184. 2. *medios* cet. cum enuntiato superiore sic coniungendum: *ne nihil actum censeret extr. p. aest. per ludif. hostis,* precari atque orare, ut secum hoc consideraret, *medicos quoque plus interdum quiete — proficere.*

18, 10 *vinci desisse, ab cont. clad. respirasse.* Dissolute ponitur enuntiatum, ubi, quod praemissum est, accuratius est exponendum. 1, 49, 7 morem senatum consulendi solvit, domesticis consiliis rem publicam administravit. 2, 49, 2 Si sint duae roboris eiusdem in urbe gentes, deposcant haec Volscos sibi, illa Aequos cet. 3, 7, 7 senatus ad deos populum ac vota vertit, iussi cum coniugibus ac liberis supplicatum ire cet. 10, 26, 6 Sunt, quibus ne haec quidem certamina exponere satis fuerit, adiecerint et Appii criminationes cet. 21, 10, 7 Aegates insulas Erycemque ante oculos proponite, quae terra marique per quattuor et viginti annos passi sitis. 22, 14, 4 Spectatumne huc, ad rem fruendam oculis venimus? 22, 15, 5 ubi vagos passim per vicos vidit Numidas, per occasionem etiam paucos occidit. 22, 25, 2 Cum dictator unus nihil nec famae nec litteris crederet, ut vera omnia essent, secunda se magis quam adversa timere diceret cet. 22, 25, 12 cum clades per inscientiam ducum acceptas referret, magistro equitum — rationem diceret reddendam esse. 22, 39, 3 si altera parte claudet res publica, malis consiliis idem ac bonis iuris et potestatis erit. 23, 33, 10 Philippus in Italiam traiiceret et vastaret maritimam oram, bellum pro parte sua terra marique gereret. 39, 16, 1 Minus tamen esset, si flagitiis tantum effeminati forent, a facinoribus manus abstinuissent. 40, 7, 7 si mihi quiritanti intervenisses, Demetrium cum armatis deprehendisses. 40, 14, 11 cum comissator ego discessissem, quattuor substitissent.

Contra ac decet in huiusmodi enuntiatis coniunctio (et, ac, que, cf. supra ad 9, 5) additur vulgo a quibusdam, ut hoc, de quo nunc quaerimus, loco in edd. vett. *et a* (vel *ab*) *cont. clad. respirasse,* quod repetivit Madvig, et sic saepe similibus locis: scripsit enim contra codices 35, 27, 3 Cum ibi stativa essent, *et* pauci tabernacula haberent, 37, 38, 4 cum longius certamen fieret *et* Romanorum — cresceret numerus, 45, 36, 1 cum privatis de lege dicendi locus esset, *et* ad suadendum haud quisquam procederet.

Ib. *ab continuis cladibus respirasse* edd. ante et post Als. *ab cont. cladibus ac respirasse* PC Als. (*resperasse* P). *ac respirasse ab cont. cladibus* e coni. Luchsii Mlr. Coniunctione aliqua, ut adsolet, hoc enuntiatum praecedenti adnectere voluerunt, atque ut in recentioribus cdd. *et* ante *ab continuis* mansit, sic in P *ac,* quod eidem loco destinatum erat, in alium, ubi nihil habet, temere delatum est.

19, 2 *adiecit* cdd. edd. *adiectis* e coni. Luchsii Mlr. Non immoratur scriptor in his, quae narrat: ad navium numerum *decem adiecit,* quasi maior vis his verbis tribuatur, sed statim festinat ad hoc accuratius exponendum: *quadraginta navium classem Himilconi tradit.* Inciso igitur (non maiore interpunctione) distinguenda enuntiata illa, ut quae eiusdem generis sunt, cuius exempla modo ad 18, 10 attuli.

19, 3 *navibus* cdd. edd. *naves* e coni. Rupertii Mvg, Rmn, Mlr. *navibus prope terram* (sc. ductis, i. e. dum naves prope terram ducuntur) *exercitum in litore ducebat.* Deerat particip. praes. pass., alterum, ubi e verbo sequenti facile intellegi poterat, evitatum est. Aliter res se habet 24, 36, 6 legio maritimis locis classe prosequente ad Ap. Claudium pervenit. Agnoscitur dictum Polybii (3, 95) *ταῖς μὲν ναυσὶ παρὰ τὴν χέρσον ἐποιεῖτο τὸν πλοῦν, τοῖς δὲ πεζοῖς τὴν πορείαν παρὰ τὸν αἰγιαλόν.* Etiam de triginta navibus a fratre acceptis Livius hic ut Polybius loquitur, etsi 21, 22, 4 plures fuisse dixerat. Hasdrubal classe Himilconi tradita *τὴν πεζὴν ἠθροικὼς δύναμιν ἀνέζευξε,* nec potest *navibus* ad *profectus* referri nisi quo sensu scribit ibidem Polybius *ἀνήχθη τετταράκοντα ναυσὶ καταφράκτοις.* Quod reliquum est, auctor ille Graecus Hamilcarem praefectum navium facit. Cf. Liv. 24, 35, 3. 27, 6, 13.

20, 4 *provecti* PC Al. Ald. Sob. Frob. Gron. Drak. Wbn, Tkg, Rmn, Mlr. *profecti* 1. 3. Asc. Mog. Grut. Mvg, Wln. Non tam de itinere destinato dicitur quam de classe victrice tandem ad Onusam urbem promota.

20, 7 *praelecta est ora* edd. recent. fere omnes praeter Weissenbornium, qui tamen ipse primus hanc coniecturam protulerat (is ed. 6 *praetervecta est oram*, antea vero *praevecta est oras*). *periectas oras* PM. *proiectas oras* C. *per retas oras preterveda* 1. *proiectas oras praetervecta* 3., quae scriptio duplex per trecentos annos obtinuit. In litteris maiusculis et uncialibus saepe I pro L scribebatur. Itaque de hac emendatione necessaria nihil dubii est. Num vero *per* in *prae* mutare necesse fuerit, dubito. Praelegere oram nihil aliud esse volunt nec aliud re vera est nisi oram praetervehi intactum eam relinquentem. Perlegere oram, etiamsi ne apud Tacitum quidem, ut semel alterum illud, inveniatur, aut est oram per totam longitudinem adeoque studio quodam legere, aut oram legere ac perlustrare hostilia perquirentem atque tollentem. Neque enim attinuit referre nihil agentes residesque Romanos quasi animi voluptatisque causa continentis oram praetervectos antequam in Ebusum insulam transmitterent, idque non ut praeterveherentur, sed ut eam quoque visitarent ac subigerent. Forma pluralis *oras* errore orta est, nam habet pro *ora sed* (vel *set*) P m. 1. *orasset*, m. 2. *oras et*, ad *oras* rursus alio errore accommodatum *periectas* verbo *est* evanescente.

20, 10 *ad Hiberum incolunt* Mog. Sob. *Hiberum incolunt* PCM 1. 3. Al. Ald. Frob. Grut. Drak. SD, Rup. FH, Hz. *cis Hiberum incolunt* e coni. Gron. Bkr, Tkg, Mlr. *Hiberum accolunt* ex altera coni. Gron. Als. Wbn, Mvg, Wln, Rmn.

Flumen incolere homines non in prosa oratione dicuntur. *accolunt* in *incolunt* mutatum a fide abhorret; nec magis credo *cis* hic omissum esse. Ea vero praepositio cum statu rerum minus convenit. Redierat enim Cn. Scipio in citeriora provinciae, quae certe pleraque Romanorum erant; itaque omnes illos populos, qui ad eum cis Hiberum legatos miserint, saltem ex parte trans id flumen incoluisse apparet, cui rei fides etiam magis augetur hac distinctione, multorum et ultimae Hispaniae populorum advenisse legatos. Sive codici alicui debetur ea praepositio, quam

pro vera habeo, sive divinationi Carbachii, facile *ad* hoc loco excidit. Saepissime enim in cdd. ubi vocalis *a* post *qui* sequitur, *quia* scriptum et consonans sequens omissa est; nonnumquam deinde *a* illud alieno loco deletum. Frequentissimum est apud Livium verbum incolendi absolute positum cum praepositionibus, cis, circa, inter, prope; sic etiam ad 5, 33, 9 Tusci ad inferum mare incoluisse narrantur. Ed. Ald., quae alias plerumque Carbachium sequitur, hic neglexit, quo factum est, ut illa emendatio in oblivionem veniret.

21, 2 *Indibilisque* Gron. Mvg, Wln. *Indebilisque* P Als. Wbn. *vir nobilis* edd. ante Gron. Quattuor aliis locis in P legitur *indebilis*, 25, 34, 6 et 7. 27, 17, 9. 29, 2, 14. At noviens ibidem *indibilis* scriptum vidi: 26, 49, 11 et 13. 27, 17, 3; 19, 7. 28, 24, 3; 31, 5; 34, 8. 29, 1, 19; 3, 2. Obversabantur omnino animis scribarum verba usitata.

21, 4 *tribunus militum* Gron. Drak. Bkr, Als. FH, Wbn, Tkg. *tribus milibus* cdd. (*militibus* P ante rasuram) edd. ante Gron. *tribuni militum* Mvg, Wln, Mlr, qui mutationis nullam rationem attulerunt. Negotia similia singulis tribunis data saepius memorantur, ut 32, 11, 7 Quattuor milia lecta peditum et trecentos equites tribuno militum tradit consul T. Quinctius. Impedimento non esse, quod sequitur, verbum plurale *missi*, iam monuit Gronovius.

Ib. *omnes* Gron. Drak. Crev. SD, Bkr, Wbn, FH, Mvg 2, Rmn. *omnis* P (nempe *fuderem omnis*). *omnibus* P m. 2. C. *multis* edd. ante Drak. *in omnes partes* Mvg 1. *hominibus* Hz. *mille hominibus* Mvg 3, Mlr. *momento temporis* Wln. Praecedit in C aliisque cdd. non *fudere*, sed nota huius exitus verbi confusione *funderent*, in P *fuderem*. Cf. 22, 1, 2 *viderent* cdd.

Ib. *captisque* P Gron. rell. ante Mvg 3. *captis* edd. vett. (ante Gron.), Mvg 3, Mlr, qui incidunt ante *quibusdam*. Dicitur hic *occisis quibusdam captisque* sic ut Caes. b. G. 5, 14 deni duodenique, Hor. Epod. 5, 33 bis terque. Dum hostes a Romanis omnes funduntur, nonnullos occidunt, plures capiunt, quorum magnam partem armis exutam dimittunt. Cf. 23, 24, 10 ceteram multitudinem interfecerunt paucis e tanto numero captis.

22, 13 *nomen* cdd. edd. *momentum* Mvg, Wln. *quorum maxi-*

mum nomen in civitatibus est suis, i. e. quorum inprimis magna fama ac laus est, qui ita plurimum apud cives suos valent auctoritate. Hac vi *nomen* apud Livium usitatissimum est: Praef. 3 si in tanta scriptorum turba mea fama in obscuro sit, nobilitate ac magnitudine eorum me, qui nomini officient meo, consoler (cf. 2, 33, 9 sua laude obstitit famae consulis, 26, 40, 5 eius gloria imperatoris famae officiebat, 38, 58, 9 ne magnitudo et splendor legati laudibus consulis officeret). magni nominis bellum 21, 43, 11. 31, 8, 6. ingentis nominis regem 30, 17, 4. tanti nominis regibus 44, 25, 9. celeberrimi nominis duces 4, 54, 8. 27, 40, 6. Apud omnes magnum nomen Marcii ducis est 25, 39, 16. Magnas opes sibi magnumque nomen facere 1, 9, 3. Usque eo inutilis hic est coniectura.

22, 19 *superbos* PCM Als. Wbn 1, FH, Hz, Tkg. *superbosque* edd. ante Als., item Mvg, Wln, Wbn 6, Rmn, Mlr. Est gradatio adiectivorum. Constanter quidam editores in bimembri dissoluto copulam suo arbitratu addunt. Vid. supra ad 9, 5.

24, 8 *utique* Wbn, Hz, Wln, Tkg, Rmn, Mlr. *utitaque* PC. *itaque* C m. 2. Asc. Als. Mvg (qui *tum ut* uncis includit). *itaque ut* edd. ante Wbn.

Hannibal iam castra propius hostem moverat; cum vero Romani Numidas de tumulo deiecissent ipsique eo castra transtulissent, tum utique exiguum spatii vallum a vallo aberat. Cf. 22, 27, 1 Minucius cum iam ante vix tolerabilis fuisset — — tum utique immodice — gloriari. Ex iis ipsis, quae praecedunt, non continuo sequitur, ut exiguum spatium fuerit, quare altera pars duplicis scripturae, quae est *itaque,* aliena est ac merito reiicitur a plerisque.

24, 10 *Fabii* Mvg 2, Rmn. *Fabii. pars exercitus aberat iam fame* PCM 1. 3. Asc. Al. (*iam ferme* Mog. Frob. Gron. Als. Ante *iam* vulgo incidunt). Uncis iam includunt plerique. Vid. supra ad 8, 6.

24, 12 *et equites quingentos ducentem* e coni. Gron. Drak. Bkr, Mvg, Rmn, Mlr. *et equites adducentem* PCM. *et equites ducentos adducentem* edd. ante Gron. *mille equites adducentem* Als. Hz, Wbn 1. Alii numerum omittunt, qui, si D fuit, facile in *adducentem* abiit.

24, 14 *famam* cdd. edd. *vanam famam* Wln, Mvg 2, Mlr. Famam egregiae victoriae in tam pari prope clade vanam fuisse satis per se intellegitur, nec id addere convenit.

25, 1 *iis* P 1. 3. Asc. Mog. Als. Wbn, Wln. *his* Al. Frob. Gron. Drak. Mvg.

25, 2 *crederet* P edd. vett. Gron. Drak. Als. FH. *crederet et* Wbn, Hz, Mvg, Wln, Tkg, Rmn, Mlr. Exempla vero, quae supra ad 18, 10 attuli, etiam atque etiam suadent, ut dissoluta illa oratio hic quoque integra relinquatur.

25, 3 *id enimvero* Mvg, Wln, Rmn, Mlr. *id enim* P Gron. Drak, Als. Wbn, Hz, Tkg. *id unum enimvero* 1. Asc. Al. Mog. rell. ante Gron. Facile *vero* ante *ferendum* excidit, et est *enimvero* praeclarius, quam ut a primis editoribus profectum esse putetur.

25, 4 *sedulo* Mog. Ald. sqq. Gron. Drak. Mvg. Rmn, Mlr. *[ac] sedulo* Wln, Wbn 6. *ac sedulo* PCM 1. 3. Asc. Al. Als. FH, Wbn 1, Hz, Tkg.

Heusinger, Teuffel, alii *ac* in hoc contextu sermonis interpretari minus prospere conati sunt; vulgo, ut olim, sic hodie hanc particulam omittunt. At num sublata illa omnia bene se habent? 3, 46, 7 *sedulo tempus terere* idem est quod 28, 15, 3 *sedulo diem extrahere,* itaque de industria tempus trahere (44, 10, 2). Quid est vero bellum ducere, nisi de industria bellum extrahere, sive lentius, quam opus est, facere? Si quis igitur in ducendo bello sedulo tempus terit, is, cum de industria bellum lentius facit, de industria tempus trahere dicitur. Quod quidem scribendi genus Livio non dignum est. Accedunt alia, quae dubium moveant. Constans enim usus Livii est bellum trahere (non ducere), velut 3, 62, 3. 4, 18, 1. 5, 10, 7; 11, 8. 7, 12, 12. 9, 23, 12; 27, 5; 32, 3. Particulam vero illam *(ac),* quae ab codicibus firmissima est, expellere dubitationem habet. Et est aptissima, si scribatur: — — *absentem etiam gestae obstare ac sedulo tempus terere, quo diutius* cet. Si belli dux, quod sedulo tempus terat, vituperatur, ineptum sane est addere *in ducendo bello.* Quae cum ita sint, magnopere vereor, ne futilibus additamentis posteriorum adnumeranda sint ista: *et in ducendo bello.*

25, 7 *sed et* M m. 2. Pal. sec. *it et* P. *item et* M. *it sed*

C. *sed* 3. Asc. Mog. Ald. Frob. Gron. Als. Mvg, Wln, Wbn 6, Tkg, Rmn, Mlr. *et* 1. Drak. SD, Bkr, FH, Wbn 1, Hz.

Itaque inter criticos iam convenit scribendum esse *sed*, ubi P post *sit* praebet *it*, quod vero post hoc apertissime in P exstat *et*, id omnes neglegunt; adnotaverat tamen Kreyssig in Glossario *et* pro *sed et* hoc loco scriptum esse.

25, 12 *popularis* cdd. edd. *populari* Mvg, ut maluerat Gron. Fabius minime popularis futurus fuit in agendo cum populo; praesens igitur de iure imperii dimicare noluit (§ 16). Actio vero de aequando magistri equitum et dictatoris iure certe fuit popularis, favente nimirum plebe temeritati Minucii.

Ib. *cum* Hz, Rmn, Mlr. *huncum* P. *hunc cum* P m. 2. 1. 3. Als. *tunc cum* Al. Mog. Ald. rell. ante Hz. *[tunc] cum* Mvg. *uncum* vel *huncum* e litteris confluentibus *urcum* (ubi lectum est *audiebat*) conflatum esse opinor. Restituta verbi forma passiva mansit dittographia.

Ib. *inscientiam* CM m. 2. 1. Gron. Drak. Als. Wbn, Mvg, Wln, Tkg, Rmn. Sic etiam cdd. Pall. pr. et sec. Lov. pr. Cant. Voss. Harl. Hav. alii. *scientiam* PM. *inscitiam* 3. Asc. Al. Mog. Frob. Grut. Mlr (suadente Luchsio).

Etsi prima syllaba in P, ut fit, omissa est, tamen forma ipsa nominis constat, atque in reliquis omnibus cdd. scribitur *inscientiam*. Cf. Caes. b. G. 3, 19, 3. 7, 43, 4. Iunguntur quidem a Livio temeritas atque inscitia quattuor locis a Luchsio adlatis, quibus addi potest 42, 49, 5; tamen in tanta constantia codicum atque in verbo tam probabili non est alia scriptura, quamvis apta sit, nimia arte arcessenda. Non ob eam potissimum causam reprehendendum supra § 4 *ducere* bellum, quod Livius ceteris locis *trahere* habet, multo minus ob id ipsum mutandum.

25, 13 *magistro* scripsi. *magister* PC. *magistroque* 1. 3. Al. Mog. Frob. Gron. Drak. Als. Wbn 6. *et magistro* Mvg, Wln, Tkg, Rmn, Mlr. (*Magister equ. — dicere* FH, Hz. *Magistro equ. — dicere* Wbn 1.)

Locis vicinis in P plene scriptum est *magister equitum*, ubi alii casus necessarii sunt: c. 24, 14 pro *magistri*, 25, 8 pro *magistrum*, 27, 3 pro *magistro*. In scribendi compendio (quod interdum in P mansit, ut 28, 10, 1 mag. eq.) res non intellecta est,

quamobrem casus mutatio vix ullam dubitationem infert. De enuntiato dissolute accedente vide supra ad 18, 10.

26, 3 *quaesturaque* (e coniectura Gron. et Crev.) Bkr, Mvg, Rmn, Mlr. *quaestura quoque* PCM 1. 3. rell., etiam Als. FH, Wbn, Hz, Wln, Tkg.

Perverse sic narratur, Terentium Varronem, postquam ad honores pervenerit, quaestura q u o q u e et duabus aedilitatibus et praetura perfunctum esse; recte autem *que* explicativo indicantur honores, ad quos pervenisset. Non insolitus is error est, velut in P 27, 15, 5 apparatu quoque (pro apparatuque), in cdd. cisalpinis 2, 30, 9 loco quoque, 3, 62, 8 simul quoque. Vid. Gron. ad 2, 40, 12 monumento quoque, 44, 5, 13 campi quoque. Drak. ad 5, 27, 1. Frequentissime P errat in que enclitico, quod vulgo pro Q. (Quintus) scribitur, saepissime falso additur vel iteratur, idque interdum cum aliqua immutatione: v. c. 26, 33, 14 iubemus queque, 27, 4, 5 quaeq. prospera, 27, 7, 3 quaequae in litteris.

26, 4 *dictatoria* PM edd. *dictatoris* C Mvg. Cf. 3, 43, 2 invidia decemviralis, 3, 42, 6 decemvirale odium, 3, 16, 3 terror servilis, Cic. Cluent. 28, 77 ex invidia senatoria crescere, Att. 6, 8 terrores Caesariani, Verr. 1, 10, 28 consularis metus, Sall. Iug. 41, 2 metus hostilis, Liv. 27, 4, 6 Romanam amicitiam.

26, 7 *senatus* ex coni. Lipsii Mvg, Rmn. *s. c.* PC. *sicut* 1. *senatus consulti* 3. Ald. Mog. Sob. Frob. Drak. Bkr, Als. *senatusque consulto* ex coni. Gronovii FH, Hz, Wbn, Wln, Tkg, Mlr.

S. C., plerumque lineola supra ducta, frequens est in P scribendi compendium pro senatus consultum, consulti, -to, -tis (v. c. 26, 29, 1); etiam sc vel sᴇc (25, 5, 9); alibi totum integrum. Ubi litterarum simul mentio fit, scribitur litterae ac (vel et) senatus consultum (24, 14, 9. 26, 15, 8. 41, 12, 7) litterae senatusque consultum (26, 15, 10), senatus consultum litteraeque (37, 57, 4). Praetor autem iussu senatus litteras ad consules mittebat: 22, 33, 9. 25, 22, 11; 41, 8. 26, 15, 8. 37, 57, 4. 41, 12, 7. Nonnumquam de litteris consulis commemoratur: 21, 63, 1. 24, 14, 9. 40, 41, 10. Hoc, in quo versamur, loco nulla est coniunctio, nec facile senatus consultum appellatur, quod et paulo ante (§ 4) et c. 30, 4, sicut erat, scitum plebis vocatum est, etiamsi senatus

auctoritas accesserat. Adest fortasse gravius mendum. Alio loco, 28, 20, 1, in P post *subeuntibus* inseritur s. c. TR., quod interpositum omnium frustratum coniecturas eiicitur ab editoribus. Vix firmiore id, quod iam invenimus, s. c. nititur fundamento, nec prioris partis melius est ius quam posterioris. Ceterum non necesse erat indicare, a quo litterae missae essent.

27, 1 *rebus secundis* P scr. corr., monente Luchsio Mvg 3, Mlr. *secundis rebus* P scr. pr. 1. 3. Al. Mog. Drak. Als. cett. omnes. Ordo verborum mutandus in P indicatur lineolis directis, simplici super *rebus*, duplici super *secundis;* cuius codicis transpositiones vicinae infra notantur §§ 7, 8, 11.

27, 7 *non consilio solum* Als. FH, Wbn, Hz, Wln, Tkg, Rmn. *non solum consilio* 1. 3. Al. Mog. Frob. Gron. Drak. Mvg, Mlr. *solum non consilio* P. Cf. 4, 23, 4. 7, 18, 9. 23, 35, 11. 26, 46, 4. 27, 12, 6. 29, 18, 9. 31, 22, 7. 39, 47, 2. 40, 11, 4.

27, 8 *omnia enim fortunam* 1. 3. Asc. Al. Mog. Frob. Drak. FH, Wbn, Wln, Tkg. *omnia fortunam enim* PC Als. *omnia fortunam eam* auctore Madvigio Hz, Mvg, Rmn. *omnia eam fortunam* Mlr. — Ib. *habitura quamcumque* e coni. Burmanni Hz, Mvg, Tkg, Rmn, Mlr. *habituram, quaecumque* edd. ante Hz, post Wln, Wbn 6.

Orta sunt falsa accommodatione duo menda vulgaria, *habituram* ad *fortunam* relatum et *quaecumque temeritas.* Coniunctione *enim,* quam tollere volunt, causa indicatur, cur Fabio non placuerit partitis temporibus alterius imperium esse. Structura denique haec est: omnia habitura quamcumque fortunam temeritas collegae habuisset.

Ib. *cum alio* PCM 1. 3. Als. Wbn, Wln, Tkg, Rmn, Mlr. *cum illo* Asc. Al. Mog. Frob. Gron. Drak. Mvg. Cum indignatione locutus Fabius nec dicit *cum illo* nec *cum altero,* quasi iste sibi par fuerit.

27, 11 *quoque se* Wbn, Mvg, sqq. *se quoque* P edd. ante Wbn. Non opponuntur alii separandi. Quartum brevi spatio exemplum est ordinis verborum in P mutati.

28, 9 *minis* quinque cdd. a Drak. adlati, Mvg, Wln, Wbn 6. *animis et nimis* PC. *animis et minis* edd. ante Mvg. Postquam solito errore (vide ad 9, 2) *nimis* pro *minis* scriptum est, pro

vanis nimis conflatum *vanis animis,* quod solum sibi sumpserunt nonnulli cdd., dum alii modo *vanis minis* servant.

28, 11 *crescente* edd. ante Als. Mvg. 1. *ut crescente* C Als. Wbn, Hz, Tkg, Rmn. *increscente* Wln, Mvg 2, Mlr.

Confusione verborum *aliacrescente* exstitit in Pal. sec. et M m. 2 *accrescente,* cuius incrementi varietas forsitan sit, quod est in P, *aut crescente,* ex quo effinxit Wln *increscente,* quod legitur 10, 5, 2 clamor ab increscente certamine. Satius erat meminisse Livium abl. absoluto non eo uti, sed *crescente* certamine 27, 48, 11. 37, 38, 7. Addito autem *ut* oneratur ac flaccescit oratio.

28, 12 *inferiore* cdd. edd. ante Mvg., item Wbn, Wln, Tkg. *ex inferiore* Mvg, Rmn, Mlr.

Levem armaturam Romanorum tumulum ab hostibus praeoccupatum succedentem ex inferiore loco (non e superiore) successisse vix Livio in mentem venerit monere; quantum processissent, narrare e re erat, succedentes iam inferiore loco tumuli pulsos esse eos, antequam altius escenderent. Arte cohaerent haec neque inciso dividenda: levis armatura inferiore loco succedens tumulum pulsa terrorem intulit in equitem succedentem, i. e. in equites, qui et ipsi tumulum proxime eos succedebant. In eadem re verbo variato *subsequentem* scribere (ut vult Mvg) non opus erat.

28, 13 *ac recta* Wln, Wbn 6, Mlr, nempe *ac [si] recta. ac si recta* PCM Als. FH, Wbn 1, Tkg. *aut recta* 1. 3. Asc. Mog. *aut si recta* Al. Ald. Frob. Grut. Gron. Drak. *aut directa* e coni. Weissenbornii Mvg. *aut derecta* Rmn.

Non sic differunt inter se adiectiva illa, ut *si* apte repetatur, nec illud una cum copula repeti solet. Ceterum, quam paulum ad rem pertineat iteratione facta hic in P scribi *si iusta ac si recta,* indicio iam id est, quod paulo post ibidem invenitur, *ut nec ut animus.* Nam sic scriptum esse mihi videtur, non, quod refert Als., *ut necui.* Recte igitur Wbn, Hz, Wln, Tkg *ut nec animus* habent, quod est in 1. 3., etsi iam Asc. *neque* scribit, quod in sequentibus edd. mansit.

29, 11 *arma dexterae* PC Als. FH, Wbn, Tkg. *arma dexteraeque* edd. ante Als. *arma ac dexterae.* Vide supra ad 6, 6.

30, 3 *quo fando* cdd. edd. *quod fando* Mvg, Rmn, Mlr. Minucii adlocutio haec est: Parentem te appellans parentibus meis te, dictator, aequavi, *quibus te modo nomine fando* aequare *possum*, i. e. hoc temporis momento parentis nomine uno te parentibus loquendo parem ponere possum: non aliud nomen ad id offert lingua. *fando*, sive verba faciens (dum facio) est abl. modi. Cf. 30, 28, 4 senex vincendo factus. Madvigio, qui *nomine fando* coniungit, tota sententia inanis videtur.

30, 4 *quod exercitibus his tuis* scripsi. *quod exercitusque his tuis* P. *quod exercitibusque his tuis* Gron. Drak. Als. *quod exercituique tuo* 1. 3. Al. *quod meo, exercituique tuo* Mog. Ald. Sob. *quod meo exercitui tuoque* Gryn. Frob. *quod* uncis includunt Wbn, Mvg, Wln, Mlr, tollit Rmn., omnes codices tenent, *que* non item. Quam leviter in P *que* adstruatur, vel haec libri XXII. exempla satis sint documento: 12, 4 et concessumque, 16, 7 praeligunturque, 18, 3 ac leviorque, 27, 4 secuturumque, 38, 13 et quaque, 54, 5 utrumque, 59, 1 Iuniusque. Weissenborn *quod* repetitum ob eam causam suspectum habebat, quod in aliis, quae adfert, exemplis formulae illius sollemnis *quod bonum faustum felixque sit* nulla est talis repetitio; at hoc loco formula illa ex parte tantum adhibetur, ac seiunguntur magis a dativis praecedentibus dativi qui sequuntur cum appositione, quamobrem utique in adlocutione concitata anaphora idonea est. Quae cum ita sint, *que*, non *quod*, loco cedat oportet.

30, 8 *par gloria* cdd. edd. *pari gloria* auctore Harantio Rmn, Mlr. Vulgo *gloria* pro nominativo habetur, monetque Harant, nisi addatur *eius*, sic intellegi necesse esse: Hannibali Poenisque eandem, quae Maximo fuerit, gloriam fuisse, eamque perversam esse sententiam. Ita sane. Sed aliter ea verba interpretari licet. Iam Ruperti haec habet: „*gloria* est sextus casus“. Hoc enim dictum voluit Livius: Romae Fabium Maximum laudibus ad caelum ferebant. Par gloria is apud Hannibalem hostesque Poenos erat. Cf. 1, 9, 1 res Romana cuilibet finitimarum civitatum bello par erat, 9, 40, 9 paribus candore armis, 26, 19, 7 retulit famam vanitate parem.

Ib. *sentire* cdd. edd. *hi sentire* e coni. Harantii Rmn, Mlr. Verum ut *sentiebant* vel *senserunt* sine pronomine illo facile in-

tellegi potuit (nimirum Hannibal hostesque Poeni), eodem iure inf. hist. *sentire* solum ponitur.

30, 9 *terribilem* Hz, Mvg, Wln, Rmn, Mlr. *terribilem eam* cdd. edd. ante Hz, post Wbn, Tkg. *tum terribilem* Perizonius. Praeoccupatum suspicor *eam* ex eo, quod paulo post sequitur, *tandem eam.* Non ante mentio facta est de terribili quadam fama.

31, 2 *escensionem* P Als. Wbn, Hz, Mvg, Wln, Rmn, Tkg. *escensiones* P m. 2. CM Mlr. *exscensiones* Gron. Drak. *descensiones* edd. ante Gron. Non cogitatur hic nisi de prima in continentem escensione facienda.

31, 4 *et locorum ignari ab gnaris* scripsi. *ad locorum et ignari gnaris* PM (*gnaris* P. m. 2 expunxit). *id locorum et ignari* C. *et locorum ignari* edd. ante Gron. *ab locorum gnaris ignari* Gron. Drak. Bkr, Mvg 2, 3. *et ignari ab locorum gnaris* Als. FH, Wbn, Hz, Mvg 1, Wln, Tkg, Rmn, Mlr.

Scriptura tum Gronovii tum Alschefskii salebrosi aliquid habet, eo tamen haec praestat, quod *gnaris,* ut est in P, ultimum tenet locum et reliqua verba omnia retinentur; nam ad chiasmum aperte tendit oratio, ita ut *palantes et locorum ignari* media collocentur, ablativi, ut ita dicam, in cornibus; non tamen bene dicitur *palantes et ignari,* ubi non praecedit genitivus, ad quem hoc referatur, et vetat P *ignari* ante *locorum* poni. Adeo in P coniunctio tantum et praepositio locum mutaverunt *ab* in *ad* mutato. Testimonio etiam sunt edd. omnes veteres, quamvis hae uno membro mancae sint. Ut *palantes* antecedentem respicit ablativum *(frequentibus),* sic *locorum ignari* eum, qui post sequitur *(gnaris).* Est is ordo quasi status ac sollemnis.

31, 5 *cum Sempronio* Mlr, nempe *cum [iis] Sempronio. cum iis Sempronio* cdd. edd. (*his* edd. ante Als.). — Ib. *amissum* PC Gron. Drak. SD, Mlr. *amisso* cdd. et edd. rell.

Tollendum esse *iis* Douiatius, Doering, alii intellexerant, originem pronominis verisimilem indicavit Ruperti; facile enim fuit CUMTISEMPRONIO. Arrideat sane *cum Ti. Sempronio* scribere. Saepius in P *is* vel *iis* falso scriptum aut omnino fictum est, ut 24, 6, 5 eis pugnae is, 25, 12, 10 gaudebit iis, 25, 18, 10 hostiis, 25, 32, 2 ad is id, 26, 14, 4 partem is cum, 30, 17, 12 eis patres. Hoc autem, qui adest, loco, si praenomen usitatissimum

Semproniorum appositum erat, mutatio etiam magis in promptu fuit. Ceterum si cum quaestore praedatum missi erant, magis conveniebat dicere milites cum eo, quam eum cum militibus interisse. Cf. 10, 26, 12; 27, 11. Quid? quod mire sic narratur: cum multa caede, i. e. multis occisis, retro ad naves compulsos esse, tum vero ad mille hominum amissis classem ab litoribus solutam. Ubi vero de multa caede mentio facta est, numerum amissorum simul indicare decebat. Si denique *quaestore amissum* vera fuit scriptura, accommodatione vulgari *amisso* praeferebatur, minime vero contraria ratione mutare solebant.

31, 10 *territa iam clade civitas* P Al. Ald. Frob. Gron. Drak. Als. Wbn, Mvg 1, 2. Tkg. *civitas iam territa clade* 3. Asc. Mog. *civitas iam territa* 1. *territa tertia iam clade civitas* ex coni. Lentzii Wln, Mvg 3, Rmn, Mlr. Cf. 23, 33, 4 tertia victoria.

Ubi hic dicitur *territa iam clade* temporis respectu habito, satis per se intellegitur clades *κατ' ἐξοχήν*, quae ad Trasumennum tum maxime accepta erat, inter paucas memorata populi Romani clades (22, 7, 1). Licet vocetur a Floro (2, 6, 13) Trasumennus lacus tertium fulmen Hannibalis, tamen non est quod is numerus pugnae e longinquo petitus in orationem Livii inculcetur.

Ib. *eo decursum est* 1. 3. Asc. Al. Mog. Sob. Als. Wbn, Wln. *eodem cursum est* PC. *eo decursum esse* Ald. Gryn. Frob. Grut. Gron. Drak. Mvg, Rmn, Mlr.

Orationi obliquae, qua refert Livius, quae de Fabio dictatore Coelium et ceteros fugerint, mediam interponit adnotationem, ut declaret, qua condicione sive quo titulo re vera dictator is creatus sit. Sunt igitur indicativi *poterat* et *decursum est* in omnibus cdd. Mutavit ex libidine Ald.

31, 11 *qui pro dictatore creatus esset* Wln, Tkg, Rmn, Mlr. *qui pro dictatore fuisset* Wbn, Hz, Mvg. *qui pro dictatore* PCM Drak. SD, Bkr, Als. Omis. 1. 3. Asc. Al. Mog. Ald. Sob. Gryn. Grut. — Ib. *fuisse dictator crederetur* Tkg, Rmn, Mlr. *dictator fuisse crederetur* Wln. *crederetur* C. m. 2. *caederetur* P. *cederetur* CM. *dictator crederetur* Bkr, Als. FH, Wbn, Hz, Mvg. *dictator diceretur* Drak. SD. *Dictator Prodictatore diceretur* 1. 3. Al. Gron. Crev. *dictator pro prodictatore diceretur* Asc. Mog. Ald. Sob. Gryn. Grut.

Transitus olim a describente aliquo factus est ab *dictatore cre* in id, quod paulo post sequebatur simile, *dictator cre,* omissis verbis interiacentibus.

32, 3 *abeundum fuisset* monente Madvigio scripsi. *abeundum timuisset* PC. Omnes vero edd. ante Als. hunc locum sic conformaverunt: *nisi tum fugae speciem abeundo timuisset.* Ante *fuisset* duplex forsitan fuerit scriptura *abeundo* et *abeundum,* ita ut ex *umfuisset* ortum sit *timuisset,* quod quidem verbum etiam liberiore mutatione substitui potuit ab eo, qui de timore quodam profectionem impediente cogitaret. Primus emendavit Mvg *abeundum ei fuisset,* quem sequuntur Wbn 1, Rmn, Mlr; reliqui recentiores (in quibus Wbn 6) cum Als. Puteaneum, *nisi* (*ni sibi* Wln) *cum fugae specie* (*speciem* P) *abeundum timuisset.* Quod ferri non posse docuit Mvg. Sed, quod ipse ante *fuisset* addit, *ei,* valde incertum et non necessarium esse videtur.

33, 12 *ad interregnum res rediit* edd. ante Als., item Mvg, Rmn. *ad interregnum rediit* PCM. *res ad int. rediit* Als. Wbn, Hz, Wln, Tkg, Mlr. Facilius *res* a verbo sequente *rediit* interceptum est quam propter praecedentem syllabam *re* (abdicare) praetermissum. Cf. 1, 22, 1. 8, 23, 17. Alter ordo verborum 4, 50, 8. 6, 5, 6. 7, 17, 10; 21, 2; 28, 9. 8, 17, 4. 9, 7, 14. Omnino quidem collocatio subiecti ex coniunctione cum proximis pendet.

34, 2 *et extrahere* PCM Drak. (suadente Gron.) Bkr, Als. FH, Wbn 1, Hz, Tkg. *etiam extr.* edd. ante Drak. *[et] extr.* Wbn 6, Mlr. *extrahere* Mvg, Wln, Rmn.

Terentium vulgus *et extrahere ad consulatum* nitebatur, i. e. etiam ad consulatum evehere et extollere, ex plebe extractum vel ad summum honorem omni ope atque opera producere. Usque eo processerat favor plebis.

34, 5 *pugnari* cdd. edd. *pugnari prospere* auctore Harantio Rmn, Mlr. Verum in hunc modum interpretandum: *pugnari posse,* h. e. posse effici pugnam, sc. qualis esse deberet (iustam pugnam); sufficere coniunctas quattuor legiones ad depugnandum cum hostibus. — Ib. *posse apparuisset* (ubi P *posset apparuisse*) correxit Carbach, quem iam secuta est Ald. Rursus *posse apparuisse* Sob. Gron. Drak. Als.

34, 8 *contemni patribus desierint* PCM Als. FH, Wbn, Hz, Wln, Tkg. *contemni a patribus des.* Mvg, Rmn, Mlr. *contemni desierint a patribus* edd. ante Als.

Paulo aliter cogitatur dativus: est enim *contemni patribus* idem fere atque contemptui esse patribus. Non tam actio quam status intellegitur, quod pro re nata vario modo exprimi potest. Cf. 1, 23, 10; 31, 4. 5, 6, 14; 12, 5; 38, 6; 46, 9. 8, 6, 3 et 4. 8, 16, 3; 20, 2; 24, 14. 9, 31, 16; 36, 1. 10, 11, 12. 21, 34, 9; 39, 1; 43, 4. 22, 14, 9. 23, 43, 6. 27, 26, 5. 28, 12, 12; 28, 10. 29, 18, 7. 33, 18, 1. 34, 58, 8. 35, 17, 8. 40, 26, 8; 31, 9. 42, 12, 5; 15, 8; 52, 3. 44, 14, 9; 26, 1; 27, 11. Tum nonnullis horum locorum tum aliis quibusdam iudices critici dativum improbantes *a* vel *ab* adiiciunt.

35, 2 *nobilibus iam familiarum plebei* PCM Grut. Gron. Crev. Drak. Als. Wbn, Hz, Mvg, Tkg. (*familiarium* PM Grut.). Sic etiam edd. ante Grut., in quibus tamen *familiaribus.* Crevierio magis placuit *nobilium,* quod recepit Wln, qui *iam* omisit. Coniecturam Freinshemii, *duobus nobilium iam familiarum plebeiis,* servant Rmn et Mlr. Quam non esse probandam ait Gron., „si memineris distinguere post *iam,* et hanc accipere sententiam: tres patricios petisse et duos iam quidem nobiles, quod vel ipsi vel maiores eorum sella curuli sedissent, familiarum tamen plebei, sive de plebe“. Duo iam nobiles familiarum plebei, i. q. duo iam nobiles plebeii, cf. c. 34, 8. Ob eamque nobilitatem alterum pontificem, alterum augurem factum esse legimus.

35, 3 *fuerat et damnatione collegae et sua* cdd. edd. *fuerat, ex damn. collegae, ex qua* Harant. *fuerat, damn. coll., ex qua* Rmn. *fuerat ex damn. coll., ex qua* Mlr.

Novae mutationis, de qua non plane consentiunt, causam adfert Harant, quod sive iungatur *evadere damnatione prope sua* sive *ambustus damnatione prope sua,* aeque ridiculum sit. At non tam anguste haec intellegenda sunt; nam quasi per parenthesin apponitur illud *et sua prope,* ut in transitu moneatur, prope fuisse, ut Aemilius et ipse damnaretur; quo modo *prope* etiam post ponitur, ut 31, 24, 2 cursu prope Chalcidem contendit, 34, 33, 3 His dictis in vicem auditisque nox prope diremit collo-

quium, 33, 31, 3. Hoc narratur: Aemilius cum Livio consul fuerat et incendio alieni iudicii, quo collega damnatus est (nec multum afuit, quin et ipse damnaretur), ambustus sive semiustus evaserat. Eo igitur periculo evaserat (cf. 21, 33, 5), tamen ita, ut infamia aspergeretur. Non id potissimum erat dicendum, quam ob causam, vel, ut vult Harant, ex quo tempore plebei infestus fuisset Aemilius, sed hoc, infestum plebei fuisse ob eamque rem ad petitionem consulatus compulsum.

36, 7 *Caeretes* ex coniectura Crevierii et Gronovii Stroth, Als., Hz. *cae* | *des* P. *Caedis* vel *caedis* edd. vett. *Caediis* Wbn, FH, Tkg. *Caediciis* Wln, Rmn. *sudasse* Tauc. *sudasse et* Mvg 2, 3. *Caere* Mlr. e coni. Luterbachii.

Caere, urbs Etruriae, religionis cultu eximio notabilis fuit. Saepe prodigia ibi facta narrantur, ut 21, 62, 5. 27, 23, 3. 28, 11, 3. Item nuntiatum erat 22, 1, 10 aquas Caeretes sanguine mixtas fluxisse fontemque ipsum Herculis cruentis manasse respersum maculis. Qui quidem locus huic simillimus est, ubi itidem *Caeretes aquas* memorari haud perplexe indicant codd. Sequitur hoc enuntiatum dissolute, ita ut *manasse* etiam ad ea, quae praecedunt, *multo cruore signa in Sabinis,* pertineat. Cf. 23, 31, 15 Signa Lanuvii cruore manavere lapidibusque pluvit, 28, 11, 4 ara Neptuni multo manasse sudore dicebatur, 40, 39, 9 manantia sanguine spolia. Itaque *sudasse* addere nullo modo opus est.

Ib. *fonte calido gelidas* Als. Wbn, Hz, Wln, Mvg 2, 3, Rmn, Tkg. *fonte callidos* P. *e fonte calidas* edd. ante Als. *fonte calido* Mvg 1. *in fonte calido* Mlr auctore Luterbachio.

Perscripto priore adiectivo oculus describentis ad sequens consimile aberravit, cuius ultima tantummodo littera adsumpta est. Quia teste Strabone (5, 2, 3) aquae Caeretes calidae erant, si *e* vel *in* fonte calido manaverant, id non pro prodigio habendum erat, habendum vero, si, cum fons calidus esset, gelidae manassent. Si *multo cruore* etiam ad alteram partem pertineret, moleste ferretur additum illud *fonte calido* (ante quod si *in* fuisset, non facile omissum esset), nec aptum erat *multo cruore* manantia signa in Sabinis et, quae alius generis erant, Caeretes aquas una praedicare. Manare quidem tum fons (22, 1, 10) vel aquae tum

signa dicebantur, cruore manare proprie cultri (1, 59, 1), arae, spolia, signa, similia.

37, 10 *regi* C edd. *regis* P. *regis legatis* e coni. Luchsii Mlr. Cum regis verbis dona, quae attulerant, dedissent legati, eiusque erga Romanos animi sensus uberius expressissent, dicere poterat Livius in narratione: responsum *regi* est, ubi redditur oblique responsum senatus, quod ipsum nimirum hoc fuerat: Vir bonus egregiusque socius Hiero est ctt. In qua separatione indirecte *Hieronem*, non *eum*, dicendum fuit. Differunt ab hoc exempla a Luchsio adlata. Nititur illius coniectura una falsa littera Puteanei, qui, ut monet Als. ad c. 7, 2 *caesas,* persaepe litteram *s* integris vocibus errore adiectum habet.

37, 13 *navium C classem* e coniectura J. F. Boettcheri Hertz. *navium classem* cdd. edd. ante Als. ** *navium classem* Als. Wbn, Wln. *centum viginti navium classem* Mvg.

Quí numerus navium centum viginti c. 31, 1 a librariis omissus e Polybio apponitur, reducta Romam ea classe (c. 31, 6) non mansit. Narratur 21, 51, 6 M. Aemilio praetori, cuius Sicilia provincia erat, quinquaginta navium classem expletam esse, simulque Sexto Pomponio viginti quinque longas naves ad Vibonensem agrum maritimamque oram Italiae tuendam datas, quae forsitan cum illis postea coniunctae sint aliisque adauctae, ut navium centum classis iam fuerit. Hic autem numerus *C* ante *classis* facile excidit.

Ib. *erat* 1. Gron. Crev. Tauc. Mvg, Wln, Rmn, Mlr. *erant* PC 3. Mog. Grut. Drak. Als. Wbn, Hz. Genuit pluralem sequens numerus pluralis.

38, 3 *ad decuriatum aut centuriatum* P Al. Ald. Frob. Grut. Gron. Drak. Wbn, Wln, Tkg, Mlr. *ad decuriatum et centuriatum* 1. 3. Asc. Mog. *ad decuriandum aut centuriandum* Mvg, Rmn.

Quod dicit Mvg, „Si decuriatus aut centuriatus pro veris substantivis de militum in decurias centuriasque descriptione usitata fuissent, vix hoc uno loco reperirentur“, id etiam de vi passiva gerundiorum, quae substituit, moneri potest, utpote quae, si apud Livium usitata fuisset, vix hoc uno loco reperiretur. Auxit autem Livius numerum substantivorum verbalium in us exeuntium.

38, 4 *petendi* cdd. edd. *repetendi* Wln, Rmn, Mlr. Monet Tkg de Ov. Met. 13, 122 Arma viri fortis medios mittantur in hostes: Inde iubete peti. Quo missa sunt tela, inde humi iacentia petuntur; ut mittantur, in manus sumuntur collecta quo loco servabantur. Ad utrumque ex ordine recedere licebat. „Quodnam inter haec duo *(teli sumendi aut petendi)* discrimen sit, plane nos fugit. Legemusne *repetendi?*“ Crev. „Aut substantivum excidit apud *petendi* aut cum Creverio scribendum *repetendi;* nimis enim putida est sumendi teli et petendi distinctio“, Mvg. At non isto modo ea distinxit Livius.

Ib. *aut hostis* edd. ante Drak., Rmn. *et aut hostis* PC Als. FH, Wbn, Hz, Wln, Tkg. *[et] aut hostis* Mvg, Mlr. Sunt quattuor exceptiones pariter positae.

38, 8 *ab urbe* M m. 2. Harl. alii, Als. FH, Hz, Wln, Tkg. *in urbe* PC. *ex urbe* edd. ante Als., item Wbn, Mvg. *urbe* C m. 2. („quam scripturam haud scio an Livius poni voluerit“, Als.) Rmn, Mlr.

Etiam nomina urbium Livius saepius quam posteriores scriptores cum praepositione coniungit (21, 9, 3 ab Roma legatos venisse, simil.); scripsisse autem eum aut alium quemquam *urbe proficisci* nullo certo exemplo docetur. Alius item in nominibus terrarum usus fuit argenteae aetatis, velut Curt. 10, 5, 12 Macedonia profecti, Tac. H. 5, 13 profecti Iudaea, Just. 37, 3, 4 regno profectus.

38, 9 *qui* auctore M. Hauptio Hz, Rmn. *quodne qui* PM Als. *quod neque* C. *[quodne] qui* Mvg 2, Wln, Wbn 6, Tkg. *quomodo quis* edd. ante Als. *quidem qui* Wbn 1. *quod denique* Mvg 1.

Verbum mirandi interdum cum enuntiato interrogativo coniungitur, ut 3, 40, 9. 21, 30, 2; 36, 3. 35, 46, 9. 38, 24, 10. *Qui* saepe est quomodo: 26, 3, 3. 30, 10, 3. 32, 21, 15. 39, 37, 2. 42, 50, 10. Haud raro *qui* illud minus intellectum mutationibus obnoxium fuit, quae diu manserunt (remanet in ed. Madvigii 26, 3, 3 *Quid*). Hoc, de quo nunc quaerimus, loco nimirum interpretandi causa olim appositum fuit *quomodo,* quo in versum recepto iam in ed. principe adverbium illud alterum in pronomen vertit. Quae suspensa manu adscripta erant interpretamenta, ea,

ut parum dilucida, a scribis facile perperam lecta sunt atque in peius versa, quo modo hic in cdd. *quodne* exstitisse satis patet, nec id sane dignum, quod per omnia saecula legentium oculis monstruosum obferatur.

38, 13 *Et* e coni. Gron. Bkr, Mvg, Wln, Wbn 6, Rmn, Mlr. *id* cdd. Gron. Crev. Drak. Als. FH, Wbn 1, Hz, Tkg. *Eum* edd. ante Gron. *cum* Asc. Mog. „Magis placeret *Et sua sponte,* ut respondeat alteri particulae *et,* quae sequitur: *et quo id const. pers.*“, Crev. Eadem sententia Ascensio et Carbachio obversata est. Codices aliud suadent.

39, 2 *fideque* e coni. Perizonii Hz, Mvg, Wln, Wbn 6, Rmn, Mlr. *fide* cdd. edd. rell. Ante *ue (uestra)* facile *que* praetermissum est. Monet Perizonius de his exemplis: 25, 7, 4. 29, 10, 5. 33, 31, 5. 38, 8, 5.

39, 3 *claudet res publica* P (*reip.* P) Fabri, Als. Wbn, Hz, Tkg. *claudente re publica* e coni. Ussingii Mvg, Wln, Rmn, Mlr. *claudicet resp.* edd. rell. varia interpunctione (. *Si alt. p. claudicet res p., malis* ctt. Rup. Tauc.). Hocce verbum claudendi etiam tertiae coniug. esse iam docuit ad hunc locum Gronovius exemplis, qualia sunt Sall. Hist. 3, 61, 25 neque ignorantia res claudit, Plin. N. H. 18, 330 clodunt (pecudes) lippiuntve. De oratione bimembri dissoluta vide supra ad 18, 10. Quod est in PC *reip.*, hoc nihil ad rem, nam vulgares sunt errores in iis verbis, quae per compendium vulgo scribebantur.

Quae nova ultro importata est scriptura *claudente rep.* ne idonea quidem esse videtur, quia reipublicae altera parte claudicatio non bene subiicitur sequenti enuntiato, quo verborum, quae imagine exprimuntur, ipsa vis explicatur. Cur mala consilia iusto plus valerent, mira sane causa adferretur ea, quod clauderet respublica.

39, 4 *maneat te* Mvg. *maneat et* PC 1. 3. rell. *maneat* Dan. Heinsius ap. Elzevir. Gron. Drak. *maneat te, et* Wln, Wbn 6, Tkg. *maneat te, cum tu* Rmn, Mlr.

Quam facile *maneat te* in *maneat et* abierit, perspicuum est. Cf. Sil. It. 8, 301 te proelia diri, Teque hostis castris gravior manet. Utique *et* hic non ferendum esse, ubi nihil addatur, iam intellexit Heinsius; festinantiorque explanatio melius dempta con-

iunctione sequitur, qua de re vide ad 18, 10 exempla adlata. Quod denique codices praebuerant *et*, id in *te*, ut par erat, restitutum *maneat* sibi vindicavit; nec ad enuntiationem explicatricem adnectendam opus est denuo addere *cum tu*. Haec vero ubi maxime exspectabatur, Madvig orationem abrumpit et seriem indicativorum inserit (*maneat te. Cum illo — — certaturus es ctt.*) secutus edd. antiquas inde ab Mog. et Ald. usque ad Bekkerum.

39, 17 *Servilius* Rmn monente Luchsio. *P. Servilius* cdd. edd. ante Asc. *Cn. Servilius* Asc. rell. Si *Cn.* scriptum fuisset, id non in *P.* mutatum esset. Non magis hic quam c. 43, 8 praenomine opus est.

39, 18 *satis firmus si steteris* scripsi. *si satis firmus stet.* edd. vett. FH, Wbn 6, Tkg. *satis si firmus stet.* C corr. Als. Wbn 1, Hz. P omisit *si*, Madvig, quem sequuntur Wln, Rmn, Mlr, ante *adversus* addidit, ut esset anaphora. Est autem, quod sequitur, *si te — moverit*, explanatio enuntiati praecedentis, vid. ad 18, 10, et ante *steterit* facile *si* elisum est. Fit ut, ubi ob aliquam litterarum similitudinem coniunctio posteriore loco omissa est atque in fidelioribus libris prorsus desideratur, in aliis plerumque ad initium enuntiati, ubi omittendi nulla causa fuisset, addita inveniatur. Cuius rei ut exempla adferam, Caesarem scripsisse puto b. G. 5, 47 ex hibernis fugae *si* similem profectionem fecisset. In simili re coniicere etiam licet ibm 7, 63 Petunt a Vercingetorige Aedui, ad se *ut* veniat, 2, 1 partim qui, Germanos diutius *ut* in Gallia versari noluerant ctt.

39, 19 *Gloriam* cdd. edd. *vanam gloriam* Mvg 2, Wln. (iidem c. 24, 14 *vanam* famam). Madvig ad Muretum auctorem relegat, de quo Gebhardus: „Muretus probat *Gloriam vanam qui spreverit.* Falso: nam *vanam* irrepsit a liberalitate glossatorum.“ Hic sensus est: Qui gloriam, quae saepe falsa est, non cupierit, opportuniorem aliquando ac veram habebit. Cf. 2, 47, 11.

39, 21 *suadeo,* quod coniecit Mvg, propter sequentia facilius omissum est quam, quod voluerat Petrarca, *moneo;* deest in cdd. et edd. ante Sigonium.

40, 3 *at si* 1. 3. rell. etiam FH, Hz, Wbn, Tkg. *et si* PC Als. *sed si* Mvg, Wln, Rmn, Mlr. Non propius accedit ad si-

militudinem codicum *sed* quam *at*, nec sine causa interrumpatur usucapio.

40, 4 *turba conspectior cum dignitates deessent* PCM Fabri, Als. sqq. *turba quam dignitate conspectior* edd. ante Fabrium. *turba consp. cum dignitas deesset* Mvg, Rmn.

Ut nomen, quale traditum est, tenendum, sic non pro concreto („Personen, die durch Verdienste oder Rang ausgezeichnet waren, Notabilitäten", Fabri), sed pro abstracto accipiendum esse censeo: sunt igitur dignitates variae species dignitatis vel virtutibus vel honoribus debitae. Cf. 1, 13, 7 dignitatibus suis virorumve lectae mulieres, 5, 25, 3 Ab horum (principum senatus) aetatibus dignitatibusque et honoribus violandis abstinebatur. 22, 13, 1 accensum indignitatibus. Caes. b. G. 2, 14 indignitates contumeliasque perferre. Cic. Tusc. 5, 36 levitates contemnit, Off. 3, 32 omnes ignominiae, ib. 1, 22, 78 domesticae fortitudines. Amm. 30, 8, 10 dignitatum apices maximi licere sibi cuncta existimant. — Ib. *ad hostem,* vide supra ad c. 4, 2.

42, 2 *Tum* PC, monente Luchsio Mvg 3, Mlr. *Iam* 1. 3. Al. Mog. rell. *iam* in P scriptum esse falso testatur Alschefski. Accuratissime inspecto codice illo Wahlund numquam ibi fuisse *iam* adfirmat, nec primam litteram T ullo modo mutatam, in altera autem U paulo nigriorem conspici lineam transversam superne ductam, quasi ut sit A, sed non forma huius litterae usitata.

42, 6 *qua vergant* e coni. Gebhardi Als. Wbn 1. *quae vergant* PCM 1. 3. Asc. Mog. *quae vergat* Al. Ald. Sob. Grut. Gron. Drak. FH, Hz, Mvg, Wln, Wbn 6, Tkg, Rmn, Mlr. Ad quam lectionem defendendam Heerwagen duos locos adfert, 27, 26, 7 Romani, qualis pars eius (tumuli), quae vergeret ad hostium castra, esset, ignorabant, 27, 42, 10 Hannibal tertia vigilia crebris ignibus tabernaculisque, quae pars castrorum ad hostes vergebat, et Numidis paucis relictis profectus Apuliam petere intendit. Quorum exemplorum ratio alia est. Scribere certe Livius in hunc modum potuit: ignibus tabernaculisque in parte castrorum, qua vergebant ad hostes, quemadmodum 30, 19, 6 Haec terra marique in parte Italiae, qua iacet ad Alpis, gesta; quod bene interpretatur Wbn: „auf einer Seite Italiens, nämlich da, wo" (*qua* P Wbn, Hz; *quae* Mvg, Luchs). Sic eo, de quo disputamus, loco specu-

latus omnia renuntiat Statilius, ignes in parte castrorum relictos, nempe qua vergant ad hostem castra Poenorum. Id igitur differt ab hoc: in ea parte castrorum, quae vergat ad hostem. Cum in codicum scriptura aut *quae* in *qua* aut *vergant* in *vergat* mutandum sit, eo magis ad illud confugiamus, quo frequentiora in cdd. exempla sunt mutati aliquo modo adverbii illius *qua,* quod idem valet atque ubi vel qua parte vel ab ea parte qua (*qua parte* 29, 7, 5, cf. *qua* 31, 23, 4, *ea* 24, 46, 1. 37, 32, 2). Nam pro re nata modo in casum aliquem pronominis relativi, modo in *quia* vertitur. Notabilis est in eo vocabulo discrepantia codicum his locis; 1, 28, 10 qua inhaeserant, 1, 38, 6 qua munierat, 1, 44, 4 qua murum ducturi erant, 3, 3, 7 qua venturum sciebant, 4, 59, 5 qua nullum erat praesidium, 5, 43, 2 qua signa ferri videbant, 22, 2, 2 qua fluvius inundaverat, 22, 15, 12 et 27, 43, 10 qua ducturus erat, 28, 1, 3 qua in orientem vergit. Saepe iuxta verbum vergendi, cuius rei adest exemplum, hoc adverbium invenitur: v. c. Curt. 4, 31, 19 At *qua* vergit ad occidentem alii Aethiopes colunt, Nep. Cim. 2, 5 arx *qua* ad meridiem vergit. Et hic multi voluerunt *quae,* et pari modo *quo* Nep. Milt. 3, 1 Pontem fecit in Histro flumine, *qua* copias traduceret. Haec, quae adlata sunt, validissime favent in his, quae sequuntur, illi lectioni: 1, 23, 5 Ducit *qua* proxime ad hostem potest, 2, 31, 2 Equitatu immisso mediam turbaverat hostium aciem, *qua,* dum se cornua latius pandunt, parum apte introrsum ordinibus aciem firmaverat. Sinistre acceptum idem *qua* alios alibi effecit errores. Si, ut docuit Woelfflin, scripsit Livius 22, 2, 2 propiorem viam per paludes petit, qua fluvius Arnus — inundaverat, ii, qui ex solito pronomen *qua* esse putarunt (nonnulli vero in *quam* mutaverunt), hac prava opinione facile adducti sunt, ut *paludem* scriberent.

Ib. *ad hostem* Als. sqq. *ad in hostem* P. *in hostem* edd. ante Als. Vide supra ad c. 4, 2.

43, 9 *maioris* cdd. edd. *ex maioris* auctore Luchsio Rmn. Hic vero non id solum dicendum erat, consensu (ex voluntate, ex voto) maioris partis factam esse profectionem, sed etiam maioris partis sententiam causam fuisse proficiscendi, cum Varroni fere omnes, Paulo nemo praeter Servilium adsentiretur.

43, 11 *effuso* cdd. edd. *offuso* e coni. Walchii Bkr, Mvg, Rmn, Mlr. Cum Romani adverso Volturno vento nubes pulveris vehente pulvere occaecati dicuntur, non opus est ita mutare, ut diserte dicatur, eum pulverem oculis eorum offusum fuisse: nimirum turbine excitatus effuseque volitans, quo ventus ferebat, volvebatur.

44, 5 *Paulo* auctore Wesenbergio addiderunt Mvg, Rmn, Mlr, scilicet ne hiulca esset oratio; potuitque id nomen post satis simile excidere. Non tamen aeque necesse est in § 7, ubi constant contraria, cum Gronovio *tam* ante *prompta* addere, ut facit etiamnunc Mvg.

45, 4 *indignum* cdd. edd. *adeo indignum* Wln, Mvg, Rmn, Mlr.

Adfert Woelfflin (Livian. Krit. p. 27) tres locos, ubi praecedente *adeo* sequitur *ut,* atque id ei satis causae esse videtur, cur *adeo* hoc loco sit inserendum. Alia quoque correlativa (sic, tam, tantus cet.) inveniuntur, sed nihilo minus verum est vel nullo antecedente correlativo simpliciter *ut* interdum poni pro eo, quod est adeo ut, ita quidem ut: 2, 18, 8 postquam praeferri secures viderunt, magnus plebem metus incessit, ut intentiores essent ad dicto parendum, 10, 11, 3 Romae cum desiderio viri tum incommoditate temporis tristis nuntius fuit, ut patres ab iubendo dictatore consulis subrogandi comitia deterruerint, 10, 18, 5 eo magis profectum est, quod mature ventum erat, ut quosdam spectantes iam arma Etruriae populos metus Romani nominis comprimeret, quam quod ductu consulis quicquam ibi satis scite gestum sit. (Effectus maturi adventus per epexegesin adiicitur enuntiato praecedenti.) Similiter apud alios scriptores: Caes. b. G. 2, 27 ut — iudicari deberet, 6, 43 ut — naturam studio vincerent, 7, 19 ut — existimaret. Nep. Milt. 8, 4 ut nemo tam humilis esset, Dion 1, 5 ut neminem magis sint admirati, Att. 10, 5 ut appareret cet. Sall. Iug. 14, 11 ut ubivis tutius quam in meo regno essem.

Ut eo loco, de quo disputo, *adeo* desiderant, sic 10, 18, 5 olim falso nonnulli *adeo mature* scripserunt, quem locum vulgo male interpretantur. Gronovio nisus Madvig 10, 11, 3 sublato *ut* ante *patres* pro *deterruerint* restitutum appellat *deterruerunt.*

Firmissima autem ibi sunt ut ab usu loquendi sic a codicibus et coniunctio illa et coniunctivus.

45, 5 *cui* P Asc. Al. Ald. Sob. Gryn. Frob. rell. *cuius* 1. 3. Mog. Rmn, Mlr. Varroni sors imperii eius diei erat, i. q. Varronis dies imperii erat (4, 46, 5). Cf. 42, 28, 6 uni sors integra esset.

46, 4 *Afros* edd. *afro* P. *afri* P m. 2. C. *Afrorum* Rmn, qui monet 22, 21, 3 *socios romanorum* in P esse pro eo, quod necessarium est, sociorum romanorum. Syllaba *rum* ante *rom* omissa accesserunt commutationes. Scriptio *Afros* ei, qui P exaravit, prorsus ignota fuit. Itaque coniectura Riemanni, quae iam Alschefskio in mentem venerat, valde probabilis est. Ceterum adiectivum compositum *Afroromanus* forsitan non absonum sit, ut quod cum P plane conveniat.

46, 4 *crederes* Wln, Wbn 6, Mvg 3, Mlr, nempe *[magna ex parte] crederes. magna ex parte crederes* P edd. ante Wln. Antecapta verba hic, ut alibi saepe, paulo post suo loco iterantur.

46, 5 *mucronibus* edd. *mucronibus ant* P. *mucronibus erant* coniectura Harantii. A ceteris litterae *ant* ad sequentia tractae magnam iam apud primos editores turbationem effecerunt. Suspicor tamen olim correctorem aliquem ex praecedenti *erant* ad finem longioris sententiae repetitum voluisse, a cuius manu mancum permanserit. Sic igitur censeo, aut *erant* scribendum aut reliquias verbi inutilis prorsus esse spernendas.

Ib. *Et alius* P Harant. Huc autem suspectis illis litteris *ant* relatis *Sane et alius* e coni. Gronovii habent Als. Wbn, FH, Tkg, *Ante alios* Mvg, Wln, Rmn, Mlr. Longius aberrarunt edd. vett.

46, 6 *stetere* edd. ante Gron. (et quidem falsis verbis immixtum), monente Luchsio Rmn, Mlr. *steterent* P. *steterunt* Gron. rell. Cf. 1, 2 videre.

47, 5 *obliqua* e coni. Lipsii Mvg, Wln, Wbn 6, Rmn, Mlr. *aequa* Grut. Gron. Drak. Als. FH, Tkg. Confuso hoc verbo cum illo quod praecedit, *conisi* in P legitur *consiliae | qua,* m. 2. *consilio qua,* atque in 1. Asc. Al. Frob. Gryn. *consilio agitabant qua.* Produnt autem litterae *li* et in edd. *lio* (pro obli) verum vocabulum, quod in P exeunte versu dilapsum est.

47, 9 *et adversus* PC Als. FH, Wbn 1, Hz, Wln, Tkg. *etiam adversus* edd. ante Als. *[et] adversus* Wbn 6, Mlr. *adversus* Mvg, Rmn. A Madvigio tantummodo ad Crevierium delegamur, cuius haec est ad *etiam adversus* adnotatio: Melius *iam adversus.*

49, 3 *denuntianti* cdd. edd. *renuntianti* Mvg ex levi coniectura Gronovii. Vid. Wbn, Wln, Tkg.

49, 10 *victor hostis* P, monente Luchsio Mvg 3, Mlr. *hostis victor* 1. 3. Asc. Al. Mog. rell., quam scripturam esse Puteanei falso testatur Alschefski. — Ib. *advenit* P Als. Wbn, Mvg, rell. *adveniat* edd. ante Als. — Ib. *Aemilium* P 1. 3. Al. Asc. Als. Wbn, Wln, Mlr, Tkg. *L. Aemilium* Mog. Ald. Frob. Gron. Drak. Mvg.

49, 15 *e tanta multitudine par prope* scripsi. *e tanta prope* P. *et tanta prope* edd. *et tantadem prope* e recentiore coniectura Madvigii Mlr.

Quam ingens clades fuerit, commemorans (summatim vero 22, 60, 14 comprehendit *quinquaginta milia civium sociorumque*), ex eo utique intellegi posse, ait Livius, permagnam fuisse caedem ipsorum civium Romanorum, quod e tanta multitudine pugnantium, cum socii multo plures essent, par prope civium sociorumque pars occisa sit. Duo verba excidisse non magis hic mirum videatur quam multis aliis locis, qui nisi plura supplendo sanari non possunt. Omnes *e* in *et* mutant, etsi, ut ad priorem coniecturam *(rata prope)* monet Madvig, offendit *et* sic additum, tamquam aliquid novi adiungatur. Mire atque insolenter sonat istud *tantadem,* quod auctor ipse interpretatur „eadem, v. c. tertia aut quarta, civium pars atque sociorum". Quod coniecerat Gronovius, *et aequa prope,* nemini placuisse videtur, quamvis plerique in lectione vulgata haesitaverint.

50, 12 *quem* edd. ante Gron., item Crev. Rup. Bkr, Tauc. Mvg. *quod* P Gron. Drak. Als. *quos* e coni. Baueri et Vossii FH, Wbn, Hz, Wln, Tkg, Rmn, Mlr. Impetum animorum, non animos ingenium suum cuique aut fors dabat. *quod ingenium* vulgari accommodatione scriptum a minus intellegente, qui modo ad proxime sequentia animum attenderet.

51, 5 *insistunt* cdd. edd. *exeunt* Mvg, Rmn. Puteanei scriptura, *spectanda in strage insistunt,* frustra urgetur. Sensus

hic est: ad spolia legenda animos intendunt, curam vertunt, mentem dirigunt. Ad has locutiones revocata codicum lectio iniuste iudicari vix potest. Cf. 37, 60, 2 Cogitanti Q. Fabio, cui rei potissimum insisteret cet. Caes. b. G. 6, 5 totus et mente et animo in bellum Treverorum insistit. Sall. Hist. 3, 64 Locum nullum nisi quo armati institissent ipsis tutum fore. Reprehenditur quodammodo spolia legere ante omnia Hannibali curae fuisse quo ipso tempore Romam statim iter eum facturum fuisse opinandum erat. Itaque insistendi verbum significans est, languens quod coniicitur.

51, 9 *subtractus* PC 1. 3. Al. Als. FH, Hz, Tkg, Rmn, Mlr. *subractus* M. *substractus* Asc. Sob. *substratus* Mog. Ald. Gryn. Frob. Grut. Gron. Crev. Drak. Bkr, Wbn, Mvg, Wln. Cum Poeni suum militem etiamtum vivum protraxissent, qua conspectus est deformitate, omnium ad se convertit oculos.

Ib. *Romanus in rabiem* Rmn. *in rabiem* cdd. edd. Monuit primus Harant, si idem utrimque subiectum sit, legem sermonis non sinere alium hominem ad verbum *convertit,* alium ad *exspirasset* intellegi, ac post *versa* (*versas* P, *versus* edd. vett.) pro altero subiecto *is* addidit; Mueller autem alio loco *ille,* nempe *cum ille, manibus* cet. Nemo animadvertit in P folium verbo *inutilibus* terminari, sequens initium capere ab *in rabiem;* ibi vero alterum nomen in *us* desinens facile intercidit, quamobrem Riemannum verum invenisse arbitror. Nonnumquam in foliis mutandis maior iactura facta, quo modo in P 28, 11, 2 omissa sunt haec: *Matutae de caelo tactam, Satri.* Ceterum pronomen *is* vel *ille* vix sufficit.

54, 6 *etsi* PC edd. ante Gryn., denuo Als. FH, Wbn, Hz, Wln, Rmn, Mlr. *si* Gryn. Grut. Gron. Drak. Mvg. — Ib. antecedit *se certe* Gryn. rell. *secernei* P. *secerni* P m. 2. *secreti* 1. 3. Asc. Al. *se tueri* Mog. Sob.

54, 11 *Compares* P m. 2. CM Bkr, FH, Wbn, Hz, Mvg 1, Wln, Tkg. *comparesset* P. *Comparem* edd. ante Bkr. *Compares aut* Als. Rmn, Mlr. *Compares licet* Harant. *Compares scilicet* Mvg 2, 3.

Ubi erat *esset compares,* in P exstitit *esset comparesset,* facili scilicet repetitione unius syllabae, quae quidem tanta vexatione

ac molestia digna non erat. Praeterea, si ponitur *aut*, in duas Carthaginiensium clades concluditur comparatio.

Ib. *inde* Als. FH, Hz, Wln, Wbn 6, Tkg. *in* PC. *[in]* Wbn 1. *hinc* edd. ante Als. *et* Mvg, Rmn, Mlr.

In odd. saepe *in* scriptum est pro *inde* (ut infra c. 57, 9 *in dictator* P), non item *et*. P habet *uectigallis* consona, ut fit, duplicata, e quo Mvg fingit *vecti Gallis* atque ob hunc suum dativum *invecti* factum esse contendit pro eo, quod scriptum fuisse vult, *et vecti*. Particula *inde* Livius interdum sic utitur, ut nexum rerum et causam significet: 5, 20, 7 Licinius invisam semper eam pecuniam fore aiebat causasque criminum ad plebem, seditionum inde ac legum novarum praebituram. 25, 15, 16 seditio inde paulisper tenuit. 25, 35, 7 id modo esse salutare credebat, cedere inde, quantum posset; et inde una nocte aliquantum emensus est iter. Sic P, sed *et una nocte* auctore Gronovio probaverunt Wbn et Mvg.

55, 3 *et per* 1. Als. FH, Wbn, Hz, Rmn, Tkg. *et paene* P. *[et] per* Wln, Mlr. *per* 3. Asc. Al. Mog. Ald. Frob. Gron. Drak. Mvg. Non frustra PC *et* habent, est enim i. q. idque, vel et quidem. Cf. 1, 17, 7 regem et ab ipsis creatum passuri, 4, 55, 3 tres erant et omnes acerrimi viri, 9, 32, 8 proelium multos utrimque et fortissimum quemque absumit. Cf. supra ad 1, 19.

55, 7 *suae* cdd. edd. *ut suae* Rmn. Ad mitigandum, quod de nuntiis severe iussum erat, per parenthesin subiicitur illud *suae* ... *exspectent*.

55, 8 *egredi urbe* Mvg 2, Rmn, Mlr. *egredi urbem* P edd. Vid. Epilegomena mea ad 1, 29, 6.

Ib. *certe tumultus* scripsi. *recte tumultus* PCM Als. FH, Wbn 1, Hz. *[recte] tumultus* Wln, Wbn 6, Tkg, Mlr. *tumultus* Mvg, Rmn. *tumultus, recte* 1. 3. Asc. rell. ante Als.

Sententia haec est: Ubi strepere saltem desierit turba discursantium, tum in curiam patres revocandos. Haec refert ex Lambino Handii Tursellinus (II, p. 18): „si *certe* pro *saltem* ponitur, posteriore loco semper poni solet“. Cf. Liv. 2, 1, 2 conditores partium certe urbis, 9, 11, 13 Et illi quidem, forsitan et publica, sua certe liberata fide redierunt, 22, 54, 6 moenibus se certe, etsi non armis, ab hoste videbantur defensuri.

Metathesin litterarum etiam in P minime insolitam esse iam supra (9, 2) monui; quo modo vel ternae vel binae litterae transponuntur: mutavit ibi scriba *domo* in *modo* (21, 21, 5), contra *modo* vel *modum* in *domo, domum* (30, 12, 17. 27, 16, 8), *raptim* in *partim* (23, 36, 6. 29, 28, 9), *nimis* in *minis* vel *minus* et vice versa (vide supra ad 9, 2), *romae* in *morae* (25, 36, 14), *formae* in *romae* (22, 46, 5), *cortonenses* in *crotonenses* (22, 4, 2), *latera* in *altera* (22, 28, 14), *exspectari* in *exceptari* (de hoc et similibus vide supra ad 4, 4), *remigum* in *regimum* (26, 35, 1), *abnuenti* in *abeunti* (27, 4, 1), *agnum* in *agmon* (27, 4, 11), *excluderent* in *exducerent* (24, 1, 4), *greges* in *egres* (24, 3, 5), *receptus* in *dereptus* (29, 34, 15), *excepisset* in *expetisset* (30, 18, 9).

Quae cum ita sint, non est quod miremur, si hoc, qui adest, loco *certe* in *recte* mutatum est.

57, 3 *pontificis* P 1. Gron. Drak. rell. *pontificum* 3. Asc. Al. Mog. Sob. Frob. Grut. *pontificius* Rmn. Licet hoc inveniatur apud Priscianum, nominis mutandi ea causa non est quae sufficiat.

57, 6 *terram* auctore Dukero Mvg, Wbn 6, Rmn, Mlr. *terra* P edd. ante Mvg, item Wln, Tkg. Cf. 8, 15, 8 viva sub terram defossa.

57, 11 *aliam formam* PC (*alia* P) edd. *formam* suadente Luchsio Mlr. Censet Luchs *aliam* expungendum esse, quia de novi cuiusdam dilectus forma antea nihil commemoretur. Sunt tamen aliter ea verba intellegenda: Inopia liberorum capitum ac necessitas dedit aliam formam dilectus, formam novi dilectus. Est igitur epexegesis.

59, 1 *Iuni vosque* e coni. Harantii Tkg, Rmn, Mvg 3, Mlr. *iuniusq.* P. *Iunius* edd. ante Harantium. Quam facile *iuniuosq.* in *iuniusq.* confluxerit, apparet.

59, 9 *fuerunt* e coni. Alschefskii ab ipso dimissa Mvg. *refugerunt* cdd. edd. *fuere* Mlr. Origo erroris apertissima est: ex eo enim, quod paulo post sequitur, *relicti* prima syllaba, ut fit, antecapta (velut c. 60, 15 *desero nunc desideratis* P) *refuerunt* in *refugerunt* conformatum est. Aliam formam induit mutatus exitus verbi, de quo cogitavit Mueller. Litterae alieno verbo appositae huius saepe conferunt mutationem non solum apud anti-

quos scribas, sed nonnumquam etiam apud nostri temporis criticos, cuius rei iam proxime sequitur exemplum.

59, 10 *in nobis* P scr. corr. edd. ante Als. Mvg 3, Mlr. *in nobisme* P scr. pr. *in nobismet* Als. FH, Wbn, Hz, Mvg 1, 2, Wln, Tkg, Rmn. Inciderat oculus librarii in vicinum illud *nobis merito,* e quo sumptis duabus litteris superfluis manui moderabatur. Idem fere error § 14 *qui uos hospitum* P Als., ubi antecedit in P *quin nos hosti (quin* pro *cui).* Edd. ante Als. *qui nos hospitum,* quo loco prorsus tollendum est pronomen, minime suadente Harantio *suos* scribendum.

59, 17 *Si* C edd. ante Als., Mvg. *se si* P. *Sed si* Als. FH, Wbn, Hz, Tkg, Rmn, Mlr. In P esse post *se* parvam lacunam (non rasuram) adnotavi; *set* voluit altera manus, scilicet ne vanum exstaret, quod reliquerat librarius. Nec cum nexu sententiarum convenit ea particula.

Ib. *vobis* Rmn. *[a] vobis* Mvg, Wln, Wbn 6, Tkg, Mlr. *a vobis* P edd.[1], tamen mutato ordine *ut a vobis redimeremur* 1. 3. Asc. Mog. Ald. (non Al. Sob.) Gryn. Frob. rell. ante Als. (*a nobis* 1.). Ab iis, qui *vobis* ad praecedens verbum referrent, et praepositione ornatum et loco motum. — Ib. *visi simus* Asc. Bkr, FH, Wbn sqq. *visi sumus* P 1. 3. Al. Mog. Ald. rell.

60, 5 *videatur* P Als. FH, Wbn, Hz, Wln, Tkg. *videbatur* C edd. ante Als., post Mvg, Rmn, Mlr. *uideuatur* in P altera manus voluisse videtur. Legentium plerisque (cf. Praef. 4) nimis durae severitatis fuisse Manlium visum iri Livius opinatur. Non autem plerisque eorum, ad quos orationem habebat, nimis severa sententia eius *videbatur,* quippe qui orationi asperae convenienter triste illud responsum redderent.

60, 7 *praeferrique* cdd. edd. *praeferrique se* auctore Wesenbergio Mvg 2, Rmn. Quam coniecturam Mvg 3 reliquit.

60, 15 *Liberi* Gryn. sqq. ante Als., post FH, Mvg, Wln, Rmn, Mlr. *Et liberi* edd. ante Gryn., post Als. Wbn, Hz, Tkg. Differt hoc exemplum *et* additivi ab eo, quod confert Wbn, 5, 52, 8. Repetitur *et* post verbum in *et* exiens *(faciet et),* nec magis hic retinendum quam paulo post § 18, ubi P *desideret et quorum.* — Ib. *abalienati* cdd. edd. *abalienato* Mvg, Rmn. *abalienati iure,* i. e. privati. Ubi alia est vis huius verbi, aliter

construitur. Si *abalienato iure* Livius scripsisset, nulla mutandi causa fuisset. Nullo exemplo docuit Madvig *abalienatum ius civium* dici.

60, 17 *Quam* cdd. edd. ante Mvg. *Quamquam* Mvg 1, 2, Wln, Wbn 6, Tkg, Rmn. *Quamquam quid* Mvg 3, Mlr. Est interrogatio incitatior cum indignatione, ubi proprie *Quid* exspectandum erat, pro quo attractione quadam legitur *Quam ego ignaviam istorum accuso?* Attrahuntur pronomina ad sequens substantivum: 1, 45, 3 Romae fanum Dianae — fecerunt. Ea erat confessio cet. 22, 6, 3 consul en hic est — iam ego hanc victimam manibus peremptorum civium dabo. 2, 10, 2 ni unus vir fuisset, Horatius Cocles: id munimentum illo die fortuna urbis Romanae habuit. 7, 20, 5 ne appellarent consilium, quae vis ac necessitas appellanda esset.

Dicit Madvig (Em. p. 310) Ussingium vidisse, non recte interrogari posse, quae ignavia accusaretur. Isto autem modo nemo umquam interpres hoc dictum accepit, sed omnes ita reddiderunt, ut si fuisset *Quid* ego ignaviam cet. („Doch was klage ich Diejenigen der Feigheit an, welche ich eines Verbrechens anklagen kann"? Klaiber.) Praeterea, cum quis se ipsum corrigens *quamquam* usurpat, sequi solet interrogatio, quamobrem monente tandem Weissenbornio, *quamquam quid* hic exspectandum fuisse, id denique arripuit Madvig a codicibus longius aberrant.

60, 19 *his sescentis hostes* Wbn 1, Mvg, Wln, Mlr. *hiis sescenta milia hostes* P. *iis sexcenta millia hostium* 1. 3. Mog. FH. *his sescentis tot milia hostium* Hz, Wbn 6, Tkg. *iis quadraginta millia hostium* Al. Gron. Drak. Immotus stat nominativus *hostes,* certus est numerus erumpentium, qui ab initio notis scriptus facile mutationes subiit; de hostium vero numero nihil utique statuendum.

60, 21 *fuisse, qui erumpentibus* 1. 3. Asc. Al. Mog. Sob. Gryn. Frob. Grut. *fuisse, ut erumpentibus* P Gron. Drak. SD, Bkr, Als. FH, Hz. *fuisse, ut qui erump.* coniecit Schottus. *fuisse tum erump.* Wbn 1. *fuisse usui erump.* Wbn 6, Tkg. *aut favisse erump.* Mvg, Wln, Rmn, Mlr. — Ib. *ne erumperent* coniecit Schottus. *qui nec rumperent* P scr. pr. (ubi *nec* errore pro *ne e*). *qui nec erump.* P scr. corr. CM. *qui, ne erumperent* Wbn, Mvg,

Wln, Tkg, Rmn, Mlr. *quin erumperent* edd. ante Wbn. — Ib. *conati sint* 1. 3. Asc. Al. Mog. Gryn. Lipsius. *conati sunt* P Frob. Grut. Gron. Drak. rell. P saepius sic errat, ut c. 59, 17 *visi sumus.*

Desperata scriptura *ut* — *conati sunt* (quod interpretabantur „cum conati sunt“), quid sit pro eo, quod est *ut*, scribendum, quaeritur. Respondet iam diu Schottus: „Quid si legas, translatis tantummodo verbis, *ut qui erumpentibus, ne erumperent*“ cet. Antiquissimi autem editores *qui* solum tenuerunt, quod quidem commodius est ac probabilius; cuius forsitan reliquum sit priore loco *ut* pro *ui*. De reliquo, ut verbis utar Madvigii (Em. p. 311), „aliorum conatus omitto, quorum vix quisquam sibi ipse satisfecit“; namque hoc etiam post ipsius „certissimam medicinam“, quam vocat, dicere posse mihi videor.

In hunc modum locuti erant captivi: Eos, qui Sempronium ducem secuti essent, nisi pernicitatis pedum et cursus aliquod praemium esset, sibi non esse praeferendos, nec in iis plus quam in se praesidii fuisse rei publicae; commilitonum condicioni fortunaeque se non invidere; et illis bonis ac fortibus militibus usuros esse Romanos et semet ipsis etiam promptioribus pro patria, quod beneficio eorum redempti essent (c. 59, 10). Ad hoc Manlius ironice respondet: Non modo fortes, sed ne bonos quidem fidelesque cives eos esse posse: bonos enim fidelesque nec fuisse, qui cum Sempronio erumpentibus, ne erumperent, obsistere conati essent, nec futuros esse in posterum, cum fieri non posset, quin ipsi contumelia adfecti eos, quos fortitudine sua incolumes atque honestatos viderent, invidia odioque persequerentur. De favore ullo, quem erumpentibus praestiterint in castris manentes, nullo modo agitur. Patet igitur scripturam, qualis tradita est, nisi torqueatur, nullam fere habere difficultatem.

60, 25 *in castra* auctore Luchsio Mlr. *cum in castra* P. *tum in castra* edd. Facile *cum* ex propinquo loco immigravit, nec convenit in *tum* mutare, sive per se hoc enuntiatum consideramus sive cum sequenti comparamus. Saepe quidem apodosis *tum* apposito definitur, sed ita, ut, quid perfecta re secundaria, et quidem tum demum, sequatur, denotet, velut in hoc libro c. 6, 9 et 43, 7. 21, 11, 8.

UNIV. OF CALIFORNIA

60, 26 *Qui vos* scripsi. *quos* P edd. ante Sob. *Vos* Sob. Frob. rell. ante Als. *Et vos* Als. Wbn, Mvg, rell. *Ego vos* Hz. — Ib. *redimam* cdd. edd. *redimamus* e coni. Luchsii Mlr.

Non verisimile est Q pro ET scriptum esse, praesertim quo tempore siglum illud & nondum in usu erat, facillime autem, si fuit *quiuos,* contrahendo mutatum in *quos,* similiter atque 22, 15, 7 *ipsa eum* in *ipsum* contractum est. *Qui vos redimam?* i. e. Vos redimere qui possumus? Cf. 39, 37, 2. In oratione incitata, quasi personam populi Romani induat Manlius, subito fit transitus in formam singularem. Cf. c. 50, 6 Capi ergo mavultis — aestimarique capita vestra — ab interrogantibus, Romanus civis sis an Latinus socius, ut ex tua contumelia alteri honos quaeratur? Non tu, si quidem L. Aemilii — cives estis.

60, 26 *castra* P Crev. Drak. SD, Bkr, Als. FH, Wbn, Hz, Wln, Tkg, Mlr. *et castra* edd. ante Crev., post Mvg, Rmn. Vide supra ad 18, 10.

61, 2 *quia* 3. Asc. Al. rell. ante Als., post Mvg, Wln, Tkg, Rmn, Mlr. *quam* P. *qua* 1. Als. FH, Wbn, Hz. — Ib. *exhauriri* auctore Heraeo Mvg 3, Mlr. *exaurire* P. *exhaurire* edd. Idem error paulo ante c. 60, 26 *castra tutare* P. Continuatur oratio passive *Hannibalem — locupletari.*

61, 3 *fletibus, questibus* P Als. FH, Wbn 1, Hz *(fletib. quaestibus* P). *fletibus questibusque* edd. ante Als., post Mvg, Wln, Wbn 6, Tkg, Rmn, Mlr. Vide supra ad c. 6, 6.

61, 15 *cui* ex coni. L. Vallae Mog. Grut. rell. ante Als. *qui* P edd. ante Mog., denuo Als. omnesque recentiores. Iam supra ad c. 1, 1 exemplis adlatis docui in P saepius *qui* pro *cui* legi. Ceterum tum denique, ubi dativus intellegendus est, ad protasin attrahitur nomen, cum (alteri videlicet oppositum) vocis sono premitur, quemadmodum 4, 3, 15 civis Romanus, 22, 19, 4 Cn. Scipio, 21, 18, 3 Romani. Quod quidem in pronomen relativum non valet.

Addenda.

22, 21 *ad defectionem omnes spectare* edd. ante Gron. *defectionem omnes spectare* P Gron. sqq. *Spectare aliquid* est

respicere, rationem rei habere, circumspicere, intueri, velut summum quodque decus (7, 32, 14), (de diis evocatis) hostium templa novasque sedes spectare (5, 21, 5), mare ac naves (22, 53, 5), fata et deos (5, 16, 8), fugam magis quam proelium (8, 19, 7), arma (10, 18, 5), arma et bellum (3, 69, 2. 9, 10, 5), arma et rebellionem (10, 11, 7), bellum ac defectionem (23, 34, 10), deditionem (6, 33, 1). Est autem *spectare ad aliquid* intentis oculis aliquid intueri, in rem intentum esse, ideoque etiam aliquid sequi vel sibi adsequendum cogitare atque ad id operam dare, animum iniicere alicui rei adgrediendae, aliquid tamquam finem agendi sibi proponere, inprimis de magno aliquo molimine: dicitur enim gens ad rebellionem spectare (34, 56, 10. 40, 1, 3), ab scelere ad aliud spectare mulier scelus (1, 47, 1), plebes ad defectionem (23, 6, 4; 16, 2), ad tollendum ex civitate senatum (23, 2, 7), ad vim spectare res coepit (1, 9, 6), ad defectionem (24, 6, 1), ad seditionem (25, 3, 19), parva ex re ad rebellionem (2, 18, 2). Cf. 36, 45, 9 intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum.

Ut igitur arma vel arma et bellum spectare, sic quidem arma et rebellionem, bellum ac defectionem, atque etiam sine altero deditionem spectare, utpote quod minus est agentium quam patientium; sed defectionem spectare, nisi ubi accedit bellum vel arma, nusquam comparet. Ceterum *ad* ante litteram *d* aeque facile hic in P excidit ac supra c. 19, 5 ante *statitionem* et post c. 30, 1 ante *dictatoris.* Itaque praepositio illa restituenda esse videtur.

YC 52108

266419

Frigell

PA6459
F745

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY